

O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite

1. Nekaj pripomb na prikazovanje slovenske oborožene akcije proti okupatorju leta 1941 v jugoslovanskem zgodovinoписju

Že sama originalna združitev osvobodilnega boja z bojem proti prežvelemu kapitalističnemu redu ter z bojem za novo ljudsko oblast je ljudski revoluciji v Jugoslaviji, katere sestavni del je bilo tudi osvobodilno gibanje v Sloveniji, dala takšno pestrost in bogastvo oblik revolucionarnega boja množic, da so jugoslovanski narodi s svojim delavskim razredom na čelu prispevali znaten delež v zakladnico izkušenj mednarodnega revolucionarnega boja.

Heterogenost nacionalne, gospodarske in socialnopolitične strukture Jugoslavije je omogočila še večjo pestrost v poteku razvoja naše revolucije. Ta okoliščina pa se danes v sodobnem jugoslovanskem zgodovinoписju premalo upošteva. Kljub poudarku na novih oblikah in poteh naše revolucije se rado zapade v šabloniziranje, zlasti ob prikazovanju poteka naše revolucije v jugoslovanskem merilu, pri ocenjevanju razvoja revolucije na področjih nekaterih današnjih republik ali pokrajin. To velja zlasti za Slovenijo.

Največkrat se pri tem podcenjuje vloga Osvobodilne fronte v Sloveniji, pa tudi vse druge oblike oboroženega boja, razen partizanstva in splošne ljudske vstaje. Prav tako se me osvetljuje v pravi luči veličastni boj okupirane Ljubljane v letu 1941, ko se je razvila v središče in vodstvo oborožene akcije proti okupatorju. Kadar omenjajo Ljubljano, navadno naštevajo le nekaj uspešnih atentatov VOS in kakšno sabotažno akcijo. Povedo še, da sta Glavni štab slovenskih partizanskih čet in Centralni komite Komunistične partije Slovenije imela leta 1941 svoj sedež v Ljubljani, da je imel Centralni komite Komunistične partije Slovenije dobre ilegalne tiskarne, in z vlogo Ljubljane v oboroženem uporu leta 1941 je opravljeno.¹

¹ Oslobodilački rat, Vojno-istoriski institut JNA, Beograd 1957/58. Jovan Marjanović i Pero Morača, Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945, Prosveta, Beograd 1958. Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Rad, Beograd 1958. Čubelić-Milostić, Pregled historije narodno-oslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, Matica Hrvatska, Zagreb 1959. Franta Kómel, Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji, Obzorja, Maribor 1960.

Naj mimogrede navedem nekaj konkretnih primerov. V »Priručniku za zgodovino Zveze komunistov Jugoslavije«² ocenjuje Savka Djaković Osvobodilno fronto v Sloveniji tako:

»V začetku je imela Osvobodilna fronta elemente koalicije, a ob vedno močnejšem razvoju narodnoosvobodilnega boja je postala vseljudoško gibanje.«

Po tej oceni je narodnoosvobodilni boj nekaj zase, Osvobodilna fronta pa nekaj drugega, nekak dodatek k narodnoosvobodilnemu gibanju v Sloveniji. Kot takšen dodatek jo prikazujejo tudi avtorji knjige »Osvobodilna vojnica«, ki jo je izdal Vojnozgodovinski inštitut v Beogradu, vsaj kolikor gre za dobo do septembra 1941,³ a do konca leta 1941 povišujejo Osvobodilno fronto kot nosilko »propagandne aktivnosti« v narodnoosvobodilnem boju slovenskega naroda.⁴

V svojem že večkrat ponatisnjenem delu »Pregled zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije narodov Jugoslavije« avtorja Čubelić in Milostić govorita o Osvobodilni fronti v Sloveniji v letu 1941 dobesedno samo tole:

»Z ustanovitvijo OF Slovenije je bila razbita pri ljudskih množicah utvara, da bosta kraljevska emigracija in njena vlada prinesli svobodo. Ona (OF, op. D. B.) je istočasno pokazala, da je stališče izdajalske buržoazije domá, stališče čakanja, nemogoče za slovenski narod.«⁵

To je vse, kar je povedano o Osvobodilni fronti Slovenije v letu 1941 v tej knjigi.

Celo priznana avtorja zgodovine NOB, kot sta Jovan Marjanović in Pero Morača, ne razumeta resnične vloge in pomena Osvobodilne fronte in drugih značilnih oblik narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, zlasti v letu 1941.⁶

Največjo napako pa dopušča velika večina jugoslovanskih avtorjev⁷ pri prikazovanju narodnoosvobodilnega boja, ko zgrešeno ocenjujejo politično situacijo v Sloveniji leta 1941. Lahko bi rekli, da tudi tu šablonezirajo in da jih ravno ta zgrešena zgodovinarska ocena zaplete in sili v nadaljnje šablone.

Največkrat izhajajo ti avtorji iz predpostavke, da so bile objektivne okoliščine za splošno ljudsko vstajo v letu 1941 v Sloveniji ugodne in analogne okoliščinam v nekaterih drugih področjih države, kjer je dejansko prišlo do velikih spontanih množičnih ljudskih vstaj. Seveda iz te osnovne predpostavke sledi logično sklepanje, da teh ugodnih okoliščin vodstvo osvobodilnega gibanja v Sloveniji ni izkoristilo. Zaradi tega govore o počasnem razvoju, o zakasnitvi razvoja naše oborožene akcije v Sloveniji.⁸ Ob vseh teh napačnih zaključkih pride do tega, da osvobodilni boj v Sloveniji v prvem letu obstoja nujno podcenjujejo.

² Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Rad, Beograd 1958, str. 183.

³ Osvobodilački rat, Vojno-istoriski institut JNA, Beograd 1957/58, str. 102—106.

⁴ Prav tam, str. 160—162 in 256—257.

⁵ Čubelić-Milostić, Pregled historije narodno-oslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, Matica Hrvatska, Zagreb 1959, str. 3 in 88.

⁶ Jovan Marjanović i Pero Morača, Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945, Prosveta, Beograd 1958, str. 5, 56, 57, 58, 68.

⁷ Glej op. 1.

⁸ Prav tam.

Glavni in edini argument za jugoslovansko zgodovino-pisje pri dokazovanju opisanega razvoja je kritika slovenske oborožene akcije proti okupatorju na známém posvetovanju Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije dne 26. septembra 1941 v Stolicah, ki je v milejši obliki prišla tudi v poročilo V. kongresa KPJ (21. julija 1948. leta). Ta kritika se je opirala takrat na mepopolne podatke.

Tedanja zastopnika Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Miha Marinko in Franc Leskošek priznavata, da nista dovolj prepričevalno prikazala politično-vojaškega značaja Osvobodilne fronte in njene množičnosti kot najsolidnejše priprave in predpogoj za uspešno vojaško akcijo v Sloveniji, kjer ni bilo pričakovati nobenih spontanih oboroženih bojev.⁹

Tov. Leskošek pravi dobesedno:

»A na konferenci (posvetovanje v Stolicah, op. D. B.) so dobili vtis, da imamo v Sloveniji samo neko ilegalno organizacijo, ki pa ni vojaško aktivna...«¹⁰

Kritika oborožene akcije proti okupatorju v Sloveniji, izrečena v Stolicah, je bila takrat vojaška direktiva in spodbuda važnemu delu naše skupne fronte, da bi še bolj pospešili razvoj oboroženega boja. Takrat se ni analiziralo, saj za to ni bilo časa niti možnosti, objektivnih okoliščin in razlogov, zakaj v Sloveniji še ni prišlo do vseljudske oborožene vstaje. Kritiko so slovenski komunisti sprejeli kot napotilo za podvojeno delo na področju našega oboroženega boja.¹¹

Dolgoletno ponavljanje te kritike v jugoslovanskem zgodovino-pisju kot edinega dokaza, da so bili v Sloveniji poleti 1941 objektivni pogoji za vsesplošno ljudsko oboroženo vstajo, kaže, da v našem zgodovino-pisju še manjka poglobljene marksistične analize.

Seveda je tudi Narodna zaščita kot ena izmed značilnih oblik oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji in tudi marsikatera druga oblika in organizacija tega boja še premalo osvetljena in raziskana ter marsikje tudi napačno prikazana.

2. Objektivni in subjektivni činitelji v Sloveniji leta 1941, ki so ugodno vplivali na začetek in razmah oboroženega boja proti okupatorju

Osvetlimo najprej pozitivne činitelje, ki so omogočili začetek in razmah oboroženega boja proti okupatorju.

1. Komunistična partija Slovenije je bila, čeprav s svojimi 1200 člani,¹² že pred zlomom predaprilske Jugoslavije pripravljena in sposobna organizirati slovenski narod v enotno, vsenarodno, množično, borbena gibanje

⁹ Zapisnik razgovora s tov. Miho Marinkom in Francem Leskovškom dne 22. nov. 1951 (Arhiv CK ZKS).

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Miha Marinko, Politično poročilo na II. kongresu KPS, CZ, Ljubljana 1949, str. 56, 57.

¹² Stane Kavčič, Organizacijsko poročilo na II. kongresu KPS, CZ, Ljubljana 1949, str. 123.

— Osvobodilno fronto, ki je oblikovala nov tip slovenske množične borbe. Česar ni bilo več v zgodovini slovenskega naroda od turških časov in kmečkih puntov, to je izvedla Osvobodilna fronta.¹³ KPS je bila v Osvobodilni fronti od vsega početka motor in vodilna sila.

Pogoji, ki so omogočili Komunistični partiji Slovenije, da ji je uspelo ustvariti Osvobodilno fronto, ki je v oboroženem boju slovenskega naroda, pri krepitvi tega boja do ljudskih vstaj, prišla do končne zmage nad okupatorjem in njegovimi pomagači, so bili po oceni Borisa Kidriča naslednji:

»1. da se je njena politika, ki jo je pod vodstvom Centralnega komiteja KPJ izvajala v predaprilski Jugoslaviji, izkazala za pravilno;

2. da je s pravilnim delom v strokovnih organizacijah ter s pravilnim odnosom do krščanskosocialistične skupine že za predaprilske Jugoslavije dejansko vzpostavila enotnost delavskega razreda Slovenije;

3. da je v duhu direktiv CK KPJ že nekaj mesecev pred zlomom Jugoslavije ustvarila akcijsko enotnost s tistimi skupinami, ki se niso strinjale s protinarodno in s protiljudsko notranjo ter zlasti zunanjo politiko beograjskih vlad. Te skupine so predstavljali predvsem krščanski socialisti in demokratično krilo v Sokolu;

4. da je pridobila za svojo zunanjepolitično zasnovu, za naslonitev Jugoslavije in slovenskega naroda na ZSSR, že v poslednjih mesecih predaprilske Jugoslavije najpomembnejše predstavnike slovenske kulture;

5. da je v gibanju Društva prijateljev Sovjetske zveze že za stare Jugoslavije zajela desetisočglave slovenske množice iz različnih družbenih slojev;

6. da so ji ustvarila krepko tradicijo v boju za ljudske množice in njihovo enotnost, ji dala dragoceno izkušnjo ter vzpostavila trajne postojanke take gibanja, kakršni sta na primer bili Slovenska ljudska fronta ter Delavsko-kmečka zveza;

7. da je imela že v predaprilski Jugoslaviji izredne izkušnje ilegalnega dela ter da je ostala po zlomu edina stranka, ki je imela razpredeno in utrjeno organizacijsko mrežo ter krepki nelegalni aparat po vsej Sloveniji.¹⁴

Osvobodilna fronta je postala v letu 1941 ena izmed najvažnejših oblik osvobodilnega in revolucionarnega boja v Sloveniji in poleg prvorazrednega političnega faktorja tudi zelo pomemben vojaški faktor.¹⁵ *Osvobodilna fronta se ni krepila ob razvoju narodnoosvobodilnega boja, temveč nasprotno, ob krepitvi Osvobodilne fronte in edino ob njeni krepitvi se je lahko krepil in razvijal osvobodilni boj v Sloveniji.*

2) Da je Komunistična partija Slovenije razvila Osvobodilno fronto v prvorazreden politični in vojaški faktor, je morala sama postati poleg vodilne politične organizacije tudi elitna in vzorna vojaška organizacija. To je Komunistična partija Jugoslavije in z njo Komunistična partija Slovenije od V. državne konference leta 1940 tudi postajala. KPS se je od

¹³ Boris Kidrič, Zbrano delo, 1. knjiga, CZ, Ljubljana 1958, str. 179.

¹⁴ Prav tam, str. 307 in 308.

¹⁵ Vlado Krivic, O nekaterih značilnostih in problemih ljubljanske organizacije OF v letu 1941, rokopis, str. 17. V drugi knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 31, kjer je priobčen omenjeni rokopis z nekaterimi spremembami, piše avtor v Osvobodilni fronti kot faktorju prvorazrednega pomena ne samo v političnem, ampak tudi v vojaškem pogledu.

leta 1940 dalje pripravljala na bližajočo se vojno. Pri CK KPS je bila ustanovljena vojaška komisija.¹⁶ V okviru antifašističnega in narodno-obrambnega gibanja so organizirali vojaške in sanitetne tečaje,¹⁷ masovno zbiranje orožja po razpadu predaprilske jugoslovanske vojske, reševanje španskih borcev kot najizkušenejših vojaških kadrov iz francoskih in nemških taborišč in drugo.¹⁸

Lenin pravi, da je v času državljanske vojne¹⁹ ideal stranke proletariata postati *vojujoča se stranka*.²⁰ Komunistična partija Jugoslavije in in tudi Komunistična partija Slovenije (kot njen sestavni del sta dosegli ta ideal. Ko so po 22. juniju 1941. leta, po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, nastali pogoji za začetek uspešnega oboroženega boja proti okupatorju, so se partijski komiteji spremenili v *vojne komiteje*. Postali so gibčno operativno, politično in vojaško vodstvo in vsak organiziran komunist je moral po partijski direktivi postati s svojim znanjem in sposobnostjo voditelj množic v tem oboroženem boju in *obenem vojak s puško v roki*. Vsak komunist je moral biti sposoben, da se je hitro in samostojno znašel v vsaki situaciji. Vojno stanje je zahtevalo od vseh članov Partije brezpogojno vojaško disciplino.²¹

22. junija 1941 je CK KPS v svojem proglasu pozval slovenski narod v narodnoosvobodilno vojno proti okupatorju. Proglas je izredno važen zgodovinski dokument. Oboroženi boj, ki ga je sprožil, se je končal šele s popolno zmago. Ta proglas lahko smatramo tudi kot prvo prisego v oboroženem boju slovenskega naroda in zlasti kot prisego vseh slovenskih komunistov, ki so se zakleli, da do končne zmage ne bodo položili orožja, ker se v proglasu glasi:

»...se zakolnimo, da v tej naši nacionalni vojni ne položimo orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen, dokler ne bo osvobojena zadnja ped slovenske zemlje od Jadranskega morja do severnih slovenskih predelov, od Koroške do Sotle, dokler ne bodo vsi narodi Jugoslavije, Balkana in vse Evrope, dokler ne bo vse človeštvo osvobojeno strahotne mōre kriminalnih zločincev v Berlinu in Rimu ter njihovih lakajev!«²²

¹⁶ Glej op. 11, str. 49. Glej tudi Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I., CZ, Ljubljana 1960, str. 157.

¹⁷ Ob času češke krize je skupina študentov ljubljanske univerze, v glavnem komunisti ali levičarsko usmerjeni, že obiskovala tečaj za pomožne vojaške inštruktorje, ki so ga vodili aktivni oficirji ljubljanske garnizije v eni svojih vojašnic. Ti pomožni vojaški inštruktorji bi naj pozneje pomagali pri vojaški pripravi prostovoljne akademske strelske legije. Na osebno intervencijo ministra A. Korošca je bil ta tečaj ukinjen. Podatke hrani Arhiv IZDG.

¹⁸ Glej op. 16.

¹⁹ Naša revolucija je originalna združitev vseljudske vojne za nacionalno osvoboditev z bojem proti okupatorju, proti preživelemu kapitalističnemu redu in za graditev nove ljudske oblasti. Pod državljansko vojno misli Lenin vojno družbenih razredov med seboj. Državljanske vojne KPJ in njen sestavni del KPS, a prav tako OF v času oboroženega boja proti okupatorju niso hoteli, vendar jo je vsilila izdajalska buržoazija, ki se je povezala z okupatorjem.

²⁰ Lenin, Partizanska vojna, Zbrana dela, IV. izdaja v ruščini, 11. zvezek, str. 192.

²¹ Razširimo in učvrstimo partijske organizacije, Delo, organ CK KPS, avgusta 1941, Ponatis ilegalnih izdaj, CZ, Ljubljana 1947, str. 63-65.

²² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, Ljubljana 1952, dok. št. 2, str. 16 in 17.

Istega dne je CK KPS ustanovil Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Kakor vidimo, je bila KPS ne samo politično, temveč tudi organizacijsko pripravljena dovolj zgodaj za začetek oborožene akcije proti okupatorju. Prav kmalu je dosegla ideal stranke proletariata, namreč da je postala v konkretnih zgodovinskih okoliščinah tudi vojujoča se stranka.

3. Okoliščina, da se je oborožen boj začel v okviru glavnega plana, ki ga je izdelal CK KPJ in izvajal kmalu Vrhovni štab, da je bil oborožen boj v Sloveniji samo en del skupne jugoslovanske fronte in to od svojih priprav do nastopa in v vsem nadaljnjem razvoju, je prav gotovo tudi eden od močnih činiteljev, ki so lajšali nastop in uspešen razvoj oborožene akcije v Sloveniji. Te pozitivne okoliščine pa krepí še dejstvo, da se je našla v takem odločilnem zgodovinskem obdobju na mestu sekretarja CK KPJ in komandanta Vrhovnega štaba takšna osebnost kot je Josip Broz-Tito, ki je lahko v veliki meri s svojim talentom in ugledom vplival na še bolj uspešen razvoj narodnoosvobodilnega in revolucionarnega boja. Velika sposobnost in talent nekaterih vodilnih partijskih kadrov, ki jih je vzgojila KPS, sta prav gotovo imela odločilno vlogo pri pripravah in v vsem nadaljnjem razvoju narodnoosvobodilnega in revolucionarnega boja v Sloveniji.²³

4. Okoliščina, da je razpadajoča stara jugoslovanska vojska v Sloveniji odmetavala orožje na zelo širokem področju in so ga delovni ljudje pod organiziranim vplivom KPS in delno samoiniciativno skrivali na tisoč krajih, je bila velik začetni kapital za ugoden začetek oborožene akcije.

5. Začetek boja Rdeče armade z glavnino vojaške sile hitlerjevske Nemčije je bil eden izmed važnih politično-vojaških činiteljev, ki so predvsem določili najugodnejši čas za začetek vojaške akcije. Ne smemo podcenjevati moralno-političnega vpliva Sovjetske zveze z njeno Rdečo armado, v katere moč in nepremagljivost so jugoslovanski in z njimi slovenski komunisti kakor tudi z njimi povezane množice ne samo verjele, temveč tudi verovali. Vendar boj Rdeče armade ni bil za oboroženo akcijo v Jugoslaviji kot tudi ne v Sloveniji osnovan in odločilen. To lahko sklepamo po tem, kako ta okoliščina, da se je Rdeča armada zapletla v boj z glavnino hitlerjevskih sil, ki je bil za vse komunistične in delavske stranke v okupirani Evropi enako ugoden, vendar ni privedla v drugih deželah do oborožene akcije takšnega obsega in učinkovitosti, kakor je prišlo do nje v Jugoslaviji, celo ne v tistih deželah, ki so imele skoro popolnoma enake pogoje in enak položaj kakor Slovenija.

6. Da so se z aprilskim zlomom uradne slovenske stranke do kraja razgalile ter doživele organizacijski, politični in moralni zlom, da so se kompromitirali nesposobni in korumpirani aktivni oficirji bivše stare jugoslovanske vojske, da se je omajal in zmedel tudi ves državni aparat, zlasti še policijski in sodnijski, ki ga okupator ni hotel ali ni znal v začetku dovolj izkoristiti in se opreti manj — vse te okoliščine so olajševale uspešen začetek in razvoj oborožene akcije v Sloveniji.

Torej činitelji, ki so *ugodno* vplivali na uspešen začetek in razmah oborožene akcije v Sloveniji, so bili — razen Osvobodilne fronte, ki pa je bila za Slovenijo odločilnega pomena in katero bomo morali v tem sestavku še večkrat obravnavati —, podobni onim v ostalih pokrajinah Jugoslavije.

²³ Boris Kidrič, Zbrano delo, I. knjiga, CZ, Ljubljana 1958, str. 381.

3. Objektivni in subjektivni činitelji v Sloveniji leta 1941, ki so neugodno vplivali na začetek in razmah oborožene akcije proti okupatorju

Osvetlimo še negativne činitelje in okoliščine, ki so otežkočale razvoj oborožene akcije, zlasti nekaterih njenih oblik, n. pr. splošne ljudske oborožene vstaje v Sloveniji in razmah partizanstva poleti 1941.

1. Politična situacija v Sloveniji se je po aprilskem zlomu stare Jugoslavije poslabšala. Slovenci že prej niso bili nič kaj navdušeni nad pred-aprilsko staro Jugoslavijo, kljub temu da je dr. Anton Korošec vpregel Slovensko ljudsko stranko v voz velikosrbskih hegemonističnih režimov. Anton Korošec je zadnja leta pred vojno mešetaril s Slovenijo kot Vladimir Maček s Hrvaško in imel svoja železa v več ognjih, najbolj pa se je trudil za pokroviteljstvo hitlerjevske Nemčije. Maček je s Hrvaško mešetaril z Mussolinijem, Korošec pa je leta 1940 odpotoval na Slovaško k svojemu fašističnemu pajdašu Jožefu Tisi, se po njem povezal s Hitlerjem, s katerim je hotel za Slovenijo zmešetariti in doseči kot hitlerjevski vazal podobno rešitev kot Tisa s Slovaško.²⁴ Odprl je na stežaj vrata za prodiranje fašistične demagogije v Slovenijo. Ne smemo mimo dejstva, da so imeli hitlerjevci v Sloveniji organizirano zelo močno peto kolono.²⁵ Hitlerjevci so imeli v rokah skoraj vsa večja industrijska podjetja v Sloveniji, mnogo manjših podjetij ter velik del veleposestev. Čeprav je bilo leta 1931 v Sloveniji le 2,5% prebivalstva uradno registriranega kot nemška narodna manjšina, ki je bila z redkimi izjemami vsa izredno hitlerjevsko aktivna, je vpliv hitlerjevske demagogije v Sloveniji zajemal veliko večji odstotek prebivalstva. Ta začasni naraščajoči vpliv hitlerjevske demagogije na Slovence zahteva še temeljito zgodovinsko raziskavo in jo tu samo mimo-grede omenjamo.

Boris Kidrič v svojem članku »Pol leta OF« dovolj zgoščeno in konkretno ilustrira takratno podobo Slovenije. Med drugim pravi:

»Ustanovni sestanek (OF, op. D. B.) se je vršil v hudem času, v času popolnega vojaškega, političnega in moralnega zloma naše preteklosti... Slovenski narod je bil pod strašnim vtisom poraza in izdajstva. Zavladalo

²⁴ Franček Saje, Belogardizem, SKZ, Ljubljana 1952, str. 14, 30, 31, 73, 97, 111, 152.

²⁵ Joža Kogej in Dušan Bravničar, Hitlerjevci v Sloveniji, Ljubljana, Tiskarna »Slovenija«, b. 1. Pokrajinsko slojevske posvetovanje poleti 1956 pod Kumom pri Trbovljah je sklenilo izdati brošuro, ki bo razkrinkavala hitlerjevsko peto kolono v Sloveniji. Sklenilo je tudi, da bo namesto legalnega slojevskega lista »Mlada pota« začel izhajati list »Mladina«. Jože Kogej in Dušan Bravničar, ki sta se udeležila tega posvetovanja, sta prevzela pripravo omenjene brošure. Drugi udeleženci tega posvetovanja so se obvezali, da bodo po svojih krajih zbirali dokumentacijo o delovanju hitlerjevske pete kolone. Tako n. pr. je Dušan Bravničar zbiral dokumentacijo o delovanju hitlerjevcev na Kočevskem in v Hrasniku. Kogej se je kasneje posrečilo dobiti od nekega antifašistično usmerjenega uradnika iz banovine še dodatno dokumentacijo o hitlerjevskem podtalnem delovanju nemške manjšine v Sloveniji. Ta dokumentacija nam je poleg na terenu zbranega materiala prišla zelo prav pri končni pripravi brošure. Brošura je izšla v samozaložbi in jo je razširjala že obstoječa kolportajna mreža prejšnjih »Mladih poti« in njihove naslednice »Mladine«. Joža Kogej je 10. aprila 1942 padel kot partizan v bližini Kočevja. Glej še podatek v Zborniku dokumentov NOV, tom VI., knj. 2., dok. št. 69, str. 190.

je nezaupanje v lastne sile... med narod sam je prodirala tujčeva demagogija...»²⁶

Na ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte 27. aprila 1941, ki je sprejel važna načela v štirih točkah, so govorili v prvi točki prav tako o takratnih uspehih hitlerjevske demagogije med slovenskimi ljudskimi množicami.²⁷

Kljub predvojnemu rastočemu vplivu KPS in ljudskofrontnega ter anti-fašističnega gibanja, KPS z vsemi antifašističnimi silami vred zdaleč ni zajemala ob zlomu predaprilske Jugoslavije s svojim vplivom večji del slovenskega naroda; to je bilo treba šele uresničiti.

Ne smemo tudi mimo dejstva, da se je na Štajerskem v času od 17. do 25. maja prijavilo 95 % slovenskega prebivalstva v Heimatbund²⁸ in da so Nemci do 4. novembra 1941 organizirali na Štajerskem v glavnem iz Slovencev 84.700 mož v Wehrmannschaft (oboroženo formacijo Heimatbunda, analogno formaciji SA v Reichu).²⁹ Za vpis v Kärntner Volksbund na Gorenjskem (analogno Heimatbundu na Spodnjem Štajerskem) pa se je prijavilo 97 % vsega slovenskega prebivalstva. Ta vpisa sta se sicer vršila pod močnim psihičnim pritiskom in pod pretnjo represalij, a tudi socialna demagogija nacionalsocializma, ki je takrat vplivala na velik odstotek prebivalstva, je pripomogla k temu prehodnemu političnemu uspehu nemških okupatorjev. Težko je potegniti mejo med psihičnim pritiskom in političnim vplivom te hitlerjevske taktike, predvsem do delovnih slojev. Vpisa v Heimatbund oziroma Kärntner Volksbund pa nista bila obvezna in prisilna mera za pridobitev novega državljanstva, kot se to običajno misli in trdi.³⁰

Prav tako ne smemo mimo ugodne rasistične ocene Slovencev na Štajerskem in Gorenjskem, ki so jo dajale spomladi leta 1941 posebne rasno-politične komisije. Po oceni teh komisij je bila večina slovenskega prebivalstva rasistično tako ugodno ocenjena, da bi se — po mnenju rasistov — lahko asimilirala v nemškem narodu. Ta zaključek, čeprav je rezultat hitlerjevske neznanstvene in bedaste rasistične teorije, je vendar takrat določeval milejši kurz do prebivalstva; drugače bi bilo, če bi ta rasistična ocena ne ustrezala v toliki meri takratnim hitlerjevskim rasističnim predpisom.³¹ Tudi preselitve slovenskega prebivalstva iz celih zaključenih področij so bile mišljene kot geopolitične. Preselitve Slovencev so narekovali nemški državno-politični razlogi. Preseljenim Slovincem je bila obljubljenačasna naselitev v Rajhu in kasneje na izpraznjenih poljskih predelih.

Zanimivo je, da so selitve iz posavsko-sotelskega konca bolj negativno odjeknile pri ostalem kmečkem prebivalstvu Spodnje Štajerske in zlasti Gorenjske (na Gorenjskem je bilo pravzaprav malo družin preseljenih iz obmejnega pasu) kot pri določenem delu preseljencev samih. Ti kljub šte-

²⁶ Glej op. 13, str. 178.

²⁷ Boris Kidrič, Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, IZDG 1960, št. 1, str. 15.

²⁸ Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, IZDG 1960, št. 2, str. 75.

²⁹ Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja NO, Ljubljana, 1958, str. 86.

³⁰ Glej op. 28.

³¹ Prav tam.

vilnim pozivom slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja (pozivi so prihajali predvsem od osrednjega vodstva tega gibanja), naj se ne pustijo seliti in naj se temu upro, tem pozivom niso sledili in niso kazali znakov spontanega odpora, kaj šele vstaje.³² Edina izjema je bila v tem, da je nekaj sto družin iz tega preselitvenega področja (zlasti iz Brežic in Krškega) prebežala v Ljubljansko pokrajino.³³ Omeniti moramo, da so prve selitve na Štajerskem in Gorenjskem zadele v prvi vrsti slovensko inteligenco in meščanstvo. Drugih slojev prebivalstva, kot delavcev, kmetov in obrtnikov, prve selitve niso zajele. Zaplenjen je bil tudi ves slovenski in jugoslovanski kapital, ki je šel v fond za utrditev nemštva. Zaradi tega prve selitve niso imele tako močnega negativnega učinka, kot jim ga v našem sodobnem zgodovinopisju pripisujemo.

Tu je našeto samo nekaj ugotovitev, vendar zahtevajo tudi te še podrobne raziskave.

Hitlerjevska socialna demagogija je segala celo na Dolenjsko in v Belo krajino.³⁴ V vaseh pod Gorjanci, v krški in mirnski dolini so kmetje razobežali hitlerjevske zastave in pošiljali delegacije k Nemcem, naj oni zasedejo te kraje. Prišlo je celo do oboroženih spopadov kmetov pod vodstvom ali vplivom hitlerjevcev z nastopajočimi italijanskimi silami.³⁵

Ta težka situacija je bila le dediščina stare protiljudske Jugoslavije. Pri opisanih razmerah je prišla še bolj do veljave vsa obsežnost in veličina dela, ki ga je morala KPS z Osvobodilno fronto vložiti v to, da se je politična situacija v Sloveniji temeljito obrnila, da je prišlo do oboroženega upora.

Torej splošna politična situacija ni bila tista ugodna okoliščina, ki bi olajšala začetek uspešne in množične oborožene akcije v Sloveniji ali pa vsaj z delnimi spontanimi akcijami odpora olajšala organizirati najširši množični oboroženi upor proti okupatorju.

Da se Slovenija ni dvignila spontano v boj proti okupatorju in da je bilo treba premagati veliko objektivnih težav, je potrdil tudi III. kongres KPS leta 1948, na katerem je Miha Marinko v svojem političnem poročilu ugotovil naslednje:

»...Zgodovinska dejstva pričajo, da se zlasti Slovenija ni spontano dvignila v borbo. Stoletno životarjenje slovenskega naroda pod tujimi jarmi, ki so mu vcepljali hlapčevskega duha, podrejanja tujim gospodarjem, pomanjkanje zgodovine z borbena tradicijo, dolgoletni germanizatorski raznarodovalni napori in petokolonaško infiltriranje hitlerizma, ozemlje, ki predstavlja križišče poti fašističnih in imperialističnih sil, prepreženo z glavnimi prometnimi arterijami, kakor tudi nacionalna nasprotja, ki so jih sejali stari oblastniki, vse to so vse prej kot olajševalne objektivne okoliščine za razvoj oborožene borbe. Oborožena borba je bila plod temeljite politične, propagandne in organizatorične priprave...«³⁶

2. Geografsko-strateški položaj v Sloveniji je prav tako otežujoče vplival na uspešen razvoj oborožene akcije z okupatorjem, zlasti pa na mož-

³² Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I, str. 235, 236 in 241.

³³ Nemška orožniška poročila. Arhiv IZDG.

³⁴ Janko Jarc, Bela krajina v uporu. Kronika, leto I, št. 1, str. 12, 13.

³⁵ Glej op. 32, str. 54—59, 165.

³⁶ Glej opombo 11, str. 56.

nost uspešne ljudske vstaje v Sloveniji leta 1941. Če pogledamo samo geografsko-strateški položaj Slovenije, ki predstavlja glavno vozlišče Srednje Evrope z Balkanom in Bližnjim Vzhodom ter križišče poti iz Italije na severovzhod in Balkan, z njenimi železniškimi progami, cestnim omrežjem in drugimi komunikacijami, vemo, kakšno strateško važno ozemlje je predstavljala Slovenija za fašistične vojaške sile, ki so čez njeno ozemlje oskrbovale nekaj najvažnejših front. Vsa Slovenija je preprežena s cestami. Celo v vseh gozdnatih predelih so obstajale avtomobilske ceste, po katerih so veleposestniki že prej izvažali les iz gozdnih bogastev. Okupator je imel možnost vsak čas uveljaviti svojo prednost v motorizaciji in organizirati hitre premike in koncentracijo svojih sil na določenih področjih in izvajati obkolutve. Ker so se po slovenskih železniških progah stalno premikale vojaške enote, ki jih je okupator pošiljal na fronto ali jih pregrupiral, ker so bile v bližini njegove matične dežele, je okupator lahko kaj hitro organiziral koncentracijo vojsk in rezerv.

Zaradi vseh zgornjih strateškovojaških čimteljev in končno tudi zaradi prestiža in vpliva okupatorja pri svojem lastnem ljudstvu, s katerim so bili Slovenci v neposredni sosesčini, je bilo treba pričakovati, da bo Slovenija za enega ali za drugega okupatorja zelo občutljiva ter da bo okupator hitro in učinkovito vojaško reagiral. To se je v praksi tudi dogajalo. Slovensko ozemlje je spričo vseh gornjih okoliščin predstavljalo le majhno manevrsko ozemlje in vsako osredotočenje partizanskih čet v prvem letu je bilo kmalu razbito. Izhajajoč iz gornjih okoliščin, so se morale pojaviti in razviti v oboroženem boju slovenskega naroda poleg partizanskih enot tudi druge svojstvene množične oblike oborožene akcije proti okupatorju.³⁷

3. Da je bilo slovensko ozemlje raztrgano s starimi in novimi mejami na šest delov (Italijani so vzdrževali tudi staro jugoslovansko-italijansko mejo), da so si ga razdelili med seboj trije okupatorji, sta tudi okoliščini, ki po eni strani nista olajševali oborožene akcije proti okupatorju, čeprav so včasih le-te znale s pridom izkoristiti ne dovolj koordiniran vojaški nastop nemško-italijanskih sil proti partizanskim enotam. Tako sta ti okoliščini bili včasih bolj v prid kot v škodo razvoju oborožene akcije proti okupatorju. Na drugi strani pa je bilo s temi posameznimi deli zelo oteženo vzdrževanje rednih stikov. Tudi dejstvo, da je na slovenski južni meji nastala fašistična satelitska država NDH, kjer je velik del hrvaških množic v začetku zaradi znane velikosrbske politike stare Jugoslavije in zaradi izdajalskega delovanja voditelja HSS Vladimirja Mačka začasno padel pod vpliv fašistične demagogije, ni bilo v korist krepitve in razvoja oborožene akcije v Sloveniji.

4. Vključevanje posameznih okupiranih delov razkosane Slovenije v obstoječe fašistične države je tudi negativno vplivalo na razvoj oborožene akcije v Sloveniji.

5. In končno so Slovenijo zasedle zelo močne okupacijske vojaške in policijske enote. Italijani so imeli v Ljubljanski pokrajini 1. marca 1942. leta 50.769 vojakov brez policije in vseh vrst milice, za katero podatki še

³⁷ »Ljubljana v ilegalici«, knjiga 1, DZS, Ljubljana 1959, sestavek »Nekaj odlomkov iz del in življenja tov. E. Kardelja in njegovih najožjih sodelavcev«, str. 81. Glej tudi opombo 13, str. 311; op. 111, str. 55, 56, 57; op. 15; op. 31, str. 156.

niso znani. Ljubljanska pokrajina je tedaj štela 336.279 prebivalcev. Torej je prišel na vsakih 7 Slovencev po 1 italijanski vojak. Ob sami okupaciji Slovenije je bilo število italijanskih zasedbenih čet še veliko večje, a se je leta 1941 zmanjšalo. Odgovarjalo pa je približno številu, ki je ugotovljeno za mesec marec 1942. Od takrat naprej pa je začelo to število zopet naraščati, zlasti je naraslo poleti 1942, ko sta prispeli v Ljubljansko pokrajino še 2 italijanski diviziji. Če prištejemo vse ostale oborožene sile (policija, razne milice, oboroženo uradništvo itd.) je prišel na vsake 4 Slovence po 1 italijanski oboroženec, v Ljubljani pa celo 1 italijanski oboroženec na 3 prebivalce.³⁸ Nemci so v istem letu imeli na Štajerskem in Gorenjskem okoli 10.000 vojakov in policistov,³⁹ vendar so se oni naslanjali na svojo močno peto kolono in takrat še močni politični vpliv, ki je dal že junija 1941 nad 60.000⁴⁰ in novembra istega leta 84.700⁴¹ oboroženih Wehrmannov. Te okupacijske in vojaške sile⁴² so predstavljale same na sebi resno vojaško moč, s katero se je moralo osvobodilno in revolucionarno gibanje v Sloveniji spoprijeti na življenje in smrt. Omenjena gostota dobrih komunikacij in sovražna motorizacija je vojaško vrednost teh sil še stopnjevala. Vse to so bile seveda okoliščine, ki niso olajševale vojaške akcije proti okupatorju.

V glavnem smo skušali v zgoščeni obliki rekapitulirati pomembnejše činitelje, ki so otežkočali razvoj in predvsem hitrost razvoja ter učinkovitost oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji.

Čeprav je imela Slovenija od vseh ostalih področij Jugoslavije najslabše objektivne pogoje (mogoče so čisto hrvaška področja imela še težje) za uspešen začetek in hiter razvoj oboroženega boja proti okupatorju, se je tudi ona 22. junija 1941 odzvala pozivu CK KPJ k začetku oboroženega boja, k splošnemu ljudskemu upor. Ta oboroženi boj se je iz dneva v dan krepil, zajemal vedno širše množice in področja, kazal nove in nove oblike, kako tolči okupatorja, kako mu škodovati na vsakem koraku. Uspehi tega boja so bili že v letu 1941 izredno pomembni in učinkoviti. Po svojih oblikah pa se je oborožena akcija proti okupatorju v letu 1941 temeljito razlikovala od oborožene akcije v drugih področjih Jugoslavije. Učinkovitost vsake vojaške, zlasti pa revolucionarne vojaške akcije, v kateri se prepleta obvezno politična akcija, ki jo moramo tudi z vojaškega stališča upoštevati, se pa ne sme soditi samo po neki klasični vojaški obliki, temveč po konkretnih rezultatih tega boja. Vrednost posameznih uspehov v vojaški akciji pa se še stopnjuje, če služijo ti uspehi kot učinkovito izhodišče novih še večjih, še pomembnejših, če omogočajo stalno in kontinuirano krepitev in omasovitev oboroženega boja do končne zmage. In tak nepretrgan kontinuiran razvoj so prav v Sloveniji imele sile narodnoosvobodilnega in revolucionarnega gibanja, ne zapuščajoč nikoli slovenskega ozemlja, v svoji oboroženi akciji proti okupatorju do končne zmage.

To kontinuirano rast in krepitev osvobodilne in revolucionarne akcije v Sloveniji od politične akcije do oboroženega upora že v jeseni leta 1941 priznava sam okupator. Komandant XI. armadnega korpusa general Robotti

³⁸ Glej op. 15 in op. 32, str. 350.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Glej opombo 32, str. 69.

⁴¹ Glej opombo 29.

⁴² Za madžarske okupacijske sile doslej ni podatkov.

opisuje v svoji spomenici generalu Roati jeseni 1941 razvoj protiokupatorske akcije Slovencev od zasedbe do jeseni 1941 takole:

»Hladno vedenje prebivalstva, ki je spočetka sprejelo našo zasedbo kot manjše zlo, se je od 22. junija postopno spremenilo najprej v splošno nemirnost, potem v odkrito in izzivajočo sovražnost, sedaj pa je izbruhnilo v oborožen upor.«⁴³

4. Oblike boja proti okupatorju v Sloveniji poleti 1941

»Marksizem zahteva brezpogojno zgodovinski pristop k vprašanju oblike boja. Obravnavati ta vprašanja, ne da bi upoštevali pri tem zgodovinske konkretne situacije, pomeni, ne razumeti abecede dialektičnega materializma«,⁴⁴ — pravi Lenin v svojem članku »Partizanska vojna«, ko polemizira z nekaterimi socialdemokrati, ki so odklanjali partizansko vojno kot obliko boja proletariata.

Vodstvo KPS je ravnilo popolnoma pravilno, ko je ustrezno glavni liniji CK KPJ upoštevalo pri organizaciji in razvijanju oborožene akcije proti okupatorju v Sloveniji vse v prejšnjih poglavjih navedene značilne okoliščine. To ni slabilo razvoja in učinkovitosti oborožene akcije v Sloveniji, marveč nasprotno — krepilo jo je.

Ker demoraliziranih množic ni mogoče pridobiti za politično gibanje, še manj pa jih povesti v oborožen boj, je bilo treba v prvi fazi organizirati politično razkrinkavanje okupatorjeve demagogije in njegovih zločinskih namenov, odtrgati množice od bankrotiranih starih meščanskih voditeljev, ki so vsiljevali svojo pomoč okupatorjem, razčistiti pojme in dvigniti po-teptano narodno zavest, organizirati prezir in odpor do okupatorja ter zbirati in krepiti bojevito jedro v Osvobodilni fronti, ki bi bila pripravljena začeti oborožen boj z okupatorjem. Ta boj bi dal pogum in moralo ostalim omahujočim, ki so sicer že bili proti okupatorju in s simpatijami sprejemali načela Osvobodilne fronte, so pa mislili, da je oborožen boj malega milijonskega naroda proti 150-milijonski živi sili okupatorja blaznost.

Po celi Sloveniji je bilo potrebno najprej razpresti ilegalno mrežo tiso-čerih odborov Osvobodilne fronte pod vodstvom komunistov, katerih malo-številne vrste so se morale nenehno širiti in krepiti z novimi požrtvovalnimi člani Osvobodilne fronte. Treba je bilo učinkovite ustne in tiskane agitacije in propagande od človeka do človeka. Hrbtenica učinkovite agitacije in propagande so bile že preje od CK KPS dobro organizirana ilegalna partijska tiskarna in številne ciklostilne tehnike, ki so tiskale izredne količine ilegalnega tiska. Napisne in trosilne akcije, izobešanje slovenskih in partijskih zastav so dvigali pogum. Simbolni znak slovenskega in osvobodilno-revolucionarnega boja »Triglav s črkama OF« ter simbolni znak komunistične stranke »srp in kladivo«, oba vedno številnejša in vedno bolj razširjena, sta med drugim dokazovala, da uspehi tujčeve demagogije vsak dan bolj slabijo ter da vsenarodno množično gibanje proti okupatorju do-biva krepke korenine.⁴⁵

⁴³ Italijanski arhiv XI. C. A. — Arhiv IZDG.

⁴⁴ Lenin, Partizanska vojna, Zbrana dela, IV. izdaja v ruščini, zv. 111, str. 187.

⁴⁵ Glej opombo 13.

Vzorna in odlična dokumentna tehnika KPS je ponarejala vse potrebne dokumente za ilegalne poklicne revolucionarje, v katere so se spremenili vsi predvojni člani KPS, in za kurirje, ki so vzdrževali zvezo po vsej Sloveniji ter s centralnim vodstvom v državi.

Ljudska pomoč, ki je nastala iz Rdeče pomoči, je povezovala deset tisoče Slovencev za pomoč žrtvam okupatorskega terorja ter krepila gnev in upor proti okupatorjevi politiki.

V periodu od 27. aprila 1941 do 22. junija 1941, kot jo opredeljuje Boris Kidrič,⁴⁶ so se vršile tudi intenzivne vojaške priprave za drugo periodo. Organizirano je bilo najširše zbiranje orožja in vsega vojaškega materiala, kar bi služilo bodoči oboroženi akciji. Zbirale so se prve ilegalne oborožene skupine, ki so po partijski konferenci 1. junija 1941 že začele izvajati diverzantske akcije.⁴⁷

V Sloveniji pride do oboroženih napadov na okupatorja že pred 22. junijem 1941. Tako je skupina mariborskih skojevcev napadla dva nemška osebna avtomobila sredi Maribora v noči na 29. april 1941.⁴⁸

Po 22. juniju 1941 nastopi druga perioda naše osvobodilne in revolucionarne borbe, »perioda množičnega poleta OF, perioda neposredne akcije in borbe«, kot pravi Kidrič v svojem članku »Pol leta OF«.⁴⁹

Začetke slovenskega partizanstva opisuje in ocenjuje v najbolj zgoščeni obliki Miha Marinko v svojem poročilu na III. kongresu KPS:

»...Partija je imela prve zarodke edinic iz komunistov v ilegalnosti pripravljene že pred 22. junijem. Na sam dan napada Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo je izdal CK KPS poziv na oboroženo borbo in osnoval Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Začela se je mobilizacija predvsem delavcev-komunistov in simpatizerjev. Snujejo se čete...«⁵⁰

V letu 1941 je bilo osnovanih preko 30 partizanskih čet, ki so se že poleti in jeseni istega leta združevale v bataljone.⁵¹ Po navodilih CK KPS in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet so se osnovala operativna vodstva za Štajersko, Gorenjsko in Ljubljansko pokrajino.

V začetku so prve partizanske enote vršile sabotažne in diverzantske akcije, manjše napade na okupatorske patrulje, predvsem v obliki zased, in uničevale izdajalce ter okupatorjeve agente. Vse te partizanske enote so nastale izključno po zaslugi organizacij KPS, »toda v tem prvem obdobju še ni uspelo dvigniti širokih množic v oborožen boj proti okupatorju...«, kakor pravi Miha Marinko v istem poročilu.⁵²

Glavnega razloga, da se takrat partizanstvo kot ena izmed najvažnejših oblik oboroženega boja ni moglo omasoviti in se razviti v splošno ljud-

⁴⁶ Boris Kidrič, Kratek obris razvoja OF in sedanja politična situacija v Sloveniji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 15.

⁴⁷ »Ljubljana v ilegali«, knjiga 1, sestavek »Nekaj odlomkov iz del in življenja tov. E. Kardelja in njegovih najozjih sodelavcev«, str. 76.

⁴⁸ Poročilo policijskega direktorja v Mariboru z dne 29. aprila 1941 političnemu komisarju mesta Maribor. Izvirnik v arhivu Muzeja NO v Mariboru.

⁴⁹ Glej opombo 13.

⁵⁰ Glej opombo 11, str. 49, 50.

⁵¹ Stane Semič-Daki in Lojze Vršnik, Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra 1941—1945, Letopis Muzeja NO za leto 1958.

⁵² Glej opombo 11, str. 49, 50.

sko vstajo, ne smemo iskati v subjektivnem faktorju, temveč v velikih objektivnih težavah, ki smo jih že opisali.

To potrjuje Miha Marinko v svojem poročilu na III. kongresu KPS, kjer pravi:

»... Če ta upor že tedaj ni prerasel v splošno narodno vstajo, je to pripisati *dejanskim velikim objektivnim oviram*. Komunistična partija Slovenije je nato *do skrajnosti razvila svojo delavnost*. Razen redkih primerov so vse partijske organizacije v Sloveniji napele vse sile, da se zaneti vseplošen upor...« (Podčrtal D. B.)⁵³

V kolikor je prišlo do lokalnih oboroženih vstaj (julija 1941 v kamniškem, kranjskem ter delno v ljubljanskem okrožju in decembra 1941 na Gorenjskem), te vstaje niso bile spontane, temveč plod napornega političnega in organizacijskega dela Komunistične partije Slovenije in Osvobodilne fronte.

Pogosto slišimo, da se je narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji leta 1941 hotelo razviti samo kot neko odporniško gibanje, kot neka gverila.*

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ni nikoli imelo težnje zmanjšati oboroženi boj samo na raven odporniškega gibanja in gverile. Na partizanstvo je gledalo od vsega začetka kot na najvažnejši del oboroženega boja proti okupatorju in kot na bodočo revolucionarno vojsko. Narodnoosvobodilno gibanje je bilo od vsega začetka revolucionarno gibanje ne samo z namenom osvoboditi deželo od okupatorja, marveč tudi z namenom doseči družbene spremembe. Tu mi bilo nikake zgrešene usmeritve, nikakega oportunističnega gledanja na vprašanje ljudske vstaje. Leta 1941 v Sloveniji enostavno ni bilo pogojev za takšno spontano vstajo, kakršne so bile leta 1941 v nekaterih drugih krajih Jugoslavije. Vstaja v Sloveniji ni mogla izbruhniti naenkrat, razvijala se je postopno, a uspešno, kar je dokazal ves kasnejši razvoj dogodkov.

Partizanstvo je bilo že od samega začetka najvažnejša oblika oboroženega boja tudi v Sloveniji, vendar še ne toliko po svoji dejanski množičnosti in dejanski vojaški vrednosti kot po svoji usmeritvi, da mora postati vojaški faktor številka ena. To pa je lahko postalo samo z množičnim razvojem in krepitvijo organizacij Osvobodilne fronte, ki je postajala vedno bolj vsenarodna borbena organizacija ne samo za politični odpor, temveč tudi za konkretni aktivni ofenzivni oboroženi boj slovenskih delovnih množic proti okupatorjem in njihovim pomagačem. Partizanstvo je moralo dobiti svojo množično podlago, svojo bazo in zaledje.

Glavni pomen partizanstva v letu 1941 je bil v »*njegovi jutrišni slovenski pripravljenosti*« (podčrtal D. B.), kot pravi Kidrič v svojem članku »Pomen slovenskega partizanstva«,⁵⁴ čeprav praktično vojaške vrednosti partizanstva tudi v prvem letu ne smemo podcenjevati. Največja njegova vojaška vrednost je bila v tem, da so Slovenci v boju z okupatorjem dobili svoj prvi dragoceni ojekleneli in izurjeni vojaški kader.

Po Kidričevem članku »Dve leti OF« pa bi bilo partizansko gibanje v Sloveniji »*popolnoma nemogoče*, če ne bi imelo krepkega ter množičnega

⁵³ Glej opombo 11, str. 55.

* Pod gverilo razumevamo oborožene akcije majhnih skupin sporadičnega značaja, brez pomembnih strateških namenov.

⁵⁴ Glej opombo 13, str. 165—167.

političnega zaledja. Tega sta se CK KPS in IO OF prav dobro zavedala ter sta se zato že od vsega početka trudila, da nudita oboroženemu boju slovenskega naroda kar najširše politično zaledje. Razvoj je njuno prizadevanje v celoti potrdil.« (Podčrtal D. B.)⁵⁵

Miha Marinko pa je v svojem poročilu na II. kongresu KPS podal:

»...Kakor danes, tako se je Partija od vsega začetka zavedala, da bi bil upor obsojen na hiter zlom, če bi bil delavski razred v tej borbi osamljen. Kasnejši razvoj Osvobodilne borbe kaže, kako je Partiji uspelo, da je OF postala organizacija vsenarnodnega oboroženega upora.« (Podčrtal D. B.)⁵⁶

Prvo leto razvoja slovenskega partizanstva je vsaj v slovenskem zgodovinoepisju še dokaj obdelano. Premalo pa je obdelana Osvobodilna fronta kot organizacija vsenarnodnega oboroženega upora ter delež in vloga KPS v tej najslavnější dobi slovenskega naroda.

5. Razvoj sabotažne in diverzantske akcije ter drugih množičnih oblik oboroženega boja proti okupatorju poletí 1941. leta

Partizanstvo v prvem letu NOB v Sloveniji v pojmovanju, ki smo ga zgoraj razložili, zaradi dejanskih objektivnih težav ni moglo postati prevladujoča oblika oboroženega boja z okupatorjem. Zato pa sta specifična pot razvoja OF in dejstvo, da je bila Slovenija najbolj industrializirano področje predaprilske Jugoslavije in da so jo gosto križale izredno važne komunikacije, ustvarila izredne pogoje za uspešen oborožen boj v samem okupatorjevem zaledju, to je v njegovih središčih, v obliki sabotaž, diverzij, atentatov, napadov na njegove posamezne patrulje ali posamezne vojake. To je bilo razoroževanje sovražnikov, reševanje zaprtih, organiziranje dobre obveščevalne službe, konfiskacija sovražnega denarja in drugih materialnih sredstev, pobiranje denarnih prispevkov, pripravljanje ilegalnih stanovanj in organiziranje skladišč za zbiranje in nabavljanje najraznovrstnejšega blaga od orožja in municije do tiskarskega papirja — skratka vsega, kar sta narodnoosvobodilno gibanje in njegova oborožena akcija potrebovala.

Vse te objektivne pogoje je CK KPS upošteval. Preko svojih organizacij in organizacij OF je razvijal borbene oblike skoro na vseh področjih Slovenije, nekje v manjši, drugod v večji meri, še posebej in do skrajnih možnosti pa v Ljubljanski pokrajini, na Gorenjskem in v sami Ljubljani že v letu 1941, tako da so vse našete oblike oboroženega boja zajele najširše množice.

Zelo zanimivo je, da se to ni zgodilo na področju, kjer je bil okupator najšibkejši. Največji uspehi so bili doseženi tam, kjer je bil okupator številčno najmočnejši, kjer je prišel en okupatorski oboroženec na tri prebivalce (z ženami, otroki in starčki vred), to je v Ljubljani, v samem središču italijanskih okupacijskih sil v Sloveniji.⁵⁷ V Ljubljani je prišlo že leta 1941 do edinstvenega primera v Jugoslaviji in v vsej okupirani

⁵⁵ Glej opombo 13, str. 311.

⁵⁶ Glej opombo 11, str. 55, 56.

⁵⁷ Glej opombo 15 in opombo 32, str. 278.

Evropi: do znanega dvovladja okupacijske oblasti z novo revolucionarno oblastjo Osvobodilne fronte, ki je postala »država v državi«. ⁵⁸

Ceprav je vodstvo osvobodilnega gibanja pri organizaciji oborožene akcije proti okupatorju izhajalo iz danih specifičnih okoliščin, se je vendar naslanjalo na bogate izkušnje revolucionarnih bojev mednarodnega proletariata. Tako so n. pr. poleti 1941 partijske tehnike ponatistnile ⁵⁹ znameniti Leninov članek »Naloge odredov revolucionarne vojske« ⁶⁰ in malo kasneje tudi Leninov članek »Revolucionarna vojska in revolucionarna vlada«. ⁶¹

V svojem proglasu slovenskemu narodu dne 22. junija 1941 je CK KPS poleg poziva na sveto nacionalno vojsko še posebej zahteval od delavcev, naj se strnejo

»v jekleno delavsko falango, ki ne bo dala niti enega žeblja, niti ene kile premoga ali rude, niti enega produkta fašističnim razbojnikom, ki ne bo dovolila, da bi fašistični sovražnik prevažal po naših cestah in železnicah vojni material in živila za svojo imperialistično armado...« ⁶²

Od kmetov pa je v istem proglasu zahteval:

»Ne oddajajte živil imperialističnim okupatorjem za nobeno ceno! ... Poskrijte živila! Prodajajte jih samo delovnemu ljudstvu Slovenije! Niti zrna žita napadalcem proti ZSSR in okupatorjem slovenske zemlje!« ⁶³

Proglas poziva Slovence, naj uporabljajo vsa sredstva v boju proti okupatorju. »... Ona (svoboda, op. D. B.) bo tem bližja kolikor tesneje bomo združili svoje vrste in kolikor odločneje se bomo oprijeli vseh sredstev za uničenje okupatorjev...« (Podčrtal D. B.). ⁶⁴

Tudi v dnevnem političnem delu so postali pozivi k sabotazi in diverziji že v začetku julija 1941 glavna agitacijska gesla.

Tako piše 11. julija 1941 Slovenski poročevalec:

»Geslo ,ne koščka železa, ne mrvice živil za okupatorja' postaja temeljno narodno geslo... Geslo ,ne koščka železa, ne mrvice živil za okupatorja' je treba izvajati vse bolj načrtno, vse bolj sistematično, vse dosledneje. Slovenski narod ne sme dovoliti, da bi slovenska zemlja služila kot mirno in idilično zaledje fašistovskim okupatorjem. Okupatorjem je treba rušiti organizacijo zaledja povsod, na vsakem koraku.« ⁶⁵

Ko so se partijski komiteji (pokrajinski, okrajni, okrožni, rajonski) spremenili v gibčne vojne komiteje s 3–4 člani, je postal eden članov vojaški referent ali kakor so ga takrat imenovali — odgovorni za vojaško linijo (za vojaški sektor dela). Ti vojaški referenti so imeli glavno besedo in ti partijski komiteji so bili izključni organizatorji prvih partizanskih in prvih borbenih, udarnih in sabotažnih skupin, kakor so jih takrat imenovali. Organizirani člani KPS, skojevci in simpatizerji KPS, v glavnem delavci in mladina, so bili prvi člani teh borbenih, udarnih in sabotažnih

⁵⁸ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 8.

⁵⁹ Marica Čepe, *Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi*, rokopis za drugo knjigo »Ljubljana v ilegali«, str. 3. Glej isti rokopis, priobčen v II. knjigi »Ljubljane v ilegali«, 1961, str. 187.

⁶⁰ Lenin, *Zbrana dela*; IV. izdaja v ruščini, zvezek 9, str. 389–395.

⁶¹ Prav tam, zvezek 8, str. 524–532.

⁶² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 2.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 4.

skupin. Partijski komiteji so bili po svojih vojaških referentih neposredno iniciatorji, organizatorji in vojaški štabi skoraj vseh večjih sabotаж, diverzij in napadov na okupatorsko vojsko in njihove objekte po vsej Sloveniji. Partijska vojaška linija do Glavnega štaba slovenskih partizanskih čet je bila glavna in izključna organizatorica in neposredni vojaški vodja vse oborožene akcije v Sloveniji.

Nekatere izmed prvih borbenih in sabotажnih skupin, zlasti tiste, ki so že živele v ilegali ali pa so se zaradi razkritja pri oboroženi akciji kompromitirale, so se preosnovale v prve partizanske enote. Partijski vojaški referenti so pošiljali člane KPS in SKOJ v partizanske enote in pridobivali pristaše Osvobodilne fronte za prostovoljni vstop v partizane. Odhod v partizane je bil organiziran, ne pa spontan. Po celi Sloveniji je sredi leta 1941 poleg že obstoječih partizanskih enot⁶⁶ bilo že nekaj sto aktivnih borbenih in sabotажnih skupin. Štele so od 2 do 5 in tudi več članov. Največ borbenih in sabotажnih skupin v Sloveniji se je razvilo od vsega začetka v Ljubljani, kar potrjuje tudi Vlado Krivic v svojem članku »O nekaterih značilnostih in problemih ljubljanske organizacije OF v letu 1941«, kjer pravi:

»Organizacije OF v Ljubljani so si zadale nalogo; pomagati tudi pri akcijah borbenih in sabotажnih grup v mestu, ki so se formirale v velikem številu že konec junija 1941, predvsem v okviru domalega vseh partijskih celic in skojevskih aktivov, ki jih je tedaj bilo že preko 50.«⁶⁷

Iz istega vira zvmemo, da je bilo v Ljubljani že sredi leta 1941 (julija, avgusta) okrog 150 organiziranih in aktivnih borbenih in sabotажnih skupin.⁶⁸

Tudi ohranjeni sovražni dokumenti iz tega časa, n. pr. Vestnik obveščevalnega urada XI. armadnega korpusa z dne 31. julija 1941, potrjuje prehod narodnoosvobodilnega gibanja iz razdobja ideološko-političnega dela na razdobje neposredne akcije in oboroženega boja, v katerem tedaj še pretežno prevladujejo diverzija, sabotажa in atentati.

Naj govorni omenjeni italijanski dokument:

»Propagando z letaki, ki se je spočetka omejevala na ideološko polje, so sedaj okrepli in jo prenesli na akcijsko polje, vabeč prebivalstvo k vstaji in sabotaži; vojake pa k prevratu in združitvi s komunističnimi silami.«...

»... V Grosupljem so našli 12 drugih majhnih letakov v slovenskem jeziku, s katerimi spodbujajo prebivalce, naj rušijo brzojavne in telefonske linije, uničujejo živila, motorje, skladišča in vse, kar more služiti zasedbenim četam; omenjenim četam naj ničesar ne prodajajo in naj kaznujejo kršilce, ubijajo karabinjerje, policijske agente, pripadnike gestapa, razorožijo in uničijo vse zasedbene enote, vrše atentate ob času italijanskih in memških opernih predstav, katerim prisostvujejo vojaki osi, atentate proti zastopnikom nemške in italijanske vlade itd.

Učinki take propagande niso izostali; *naraslo je število atentatov in sabotажnih dejanj.*« (Podčrtal D. B.).⁶⁹

⁶⁶ Glej op. 11, str. 49, 50 in op. 51.

⁶⁷ Glej opombo 15, str. 17. Glej isti rokopis, priobčen v II. knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 50.

⁶⁸ »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 63.

⁶⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 115.

Isti dokument našteva še deset diverzantskih in sabotažnih akcij (v glavnem na železniško progo in telefonske zveze ter napade na vojake) in to za razdobje pet dni. Eno teh desetih akcij je izvršila Molniška partizanska četa, vse ostale pa borbene, sabotažne skupine.⁷⁰

Isto poročilo ugotavlja podobnost teh oboroženih akcij z akcijami na ostalem ozemlju Jugoslavije.

»Očitno je, da so vsa ta dejanja, ki so povsem podobna enakim dogodkom na ostalem ozemlju bivše Jugoslavije, posledica propagandističnega delovanja komunističnih središč...«⁷¹

Tudi prve žrtve v Sloveniji so padle iz vrst borbenih in sabotažnih skupin. 30. julija 1941 so Nemci ustrelili v Krškem 10-člansko sabotažno skupino, sestavljeno v glavnem iz članov KPS.⁷² 19. avgusta 1941 so Nemci ustrelili že drugo 6-člansko sabotažno skupino iz Mežiške doline.⁷³

Geslo Osvobodilne fronte »Okupatorjem je treba drobiti živce in razkrajati zaledje vsepovsod, pri vsakem njihovem koraku...«⁷⁴ se spreminja že sredi poletja 1941 v vsakdanjo resničnost.

Kakšne so bile oblike boja teh borbenih in diverzantskih sabotažnih skupin, kakšni so bili cilji njihovih napadov, kakšni njihovi rezultati?

Naj govornijo najprej italijanski dokumenti.

Iz Vestnika obveščevalnega urada pri poveljstvu XI. armadnega korpusa z dne 31. julija:

»... odvili vijake in oddvojili tirnice na progi Ljubljana—Postojna med Brezovico in Vičem ... Pretrgali telefonsko linijo Ljubljana—Ježica ... 4 osebe ... streljale s pištolo proti straži na železniškemu viaduktu pri Črnomlju ... Neznani storilci pognali v zrak 50 cm tira med Škofljico in Šmarjem ... Prerezali 24 žic na telefonski liniji, ki veže Ljubljano s Kamnikom ... Ponoči neznan storilec ubil v Ljubljani nemškega vojaka s strelom iz samokresa...«⁷⁵

Vestnik istega obveščevalnega urada z dne 9. avgusta:

»... Poskus napada na viadukt pri Črnomlju ... Napadi na brzojavne in telefonske proge ... Napadi na železniške proge ... Pod tovornim vlakom eksplodirala mina ... Napad z razstrelivom na električni transformator na postaji Šiška ... Med Šiško in Št. Vidom je bilo pretrganih sedem električnih žic ... V Rovtah so našli komunistične propagandne lističe...«⁷⁶

Vestnik istega obveščevalnega urada z dne 17. avgusta 1941:

»... Tri neznane osebe so skušale zažgati skladišče železniških signalov na postaji v Šiški ... Na postaji v Ljubljani je eksplodirala mina in poškodovala lokomotivo ... Poznan komunist je ukradel v Kamen vrhu pri Novem mestu puško, ki jo je trenutek pustil v javnem lokalu neki artilerist ... V baraki na železniški postaji v Šiški, kjer je bilo skladišče železniških signalov, so našli v goreče krpe zavito steklenico, ki je bila polna vnetljive snovi. ... Neznanci prerezali telefonske zveze, ki so po-

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 113.

⁷³ Prav tam, dok. št. 132.

⁷⁴ Prav tam, dok. št. 10.

⁷⁵ Prav tam, dok. št. 115.

⁷⁶ Prav tam, dok. št. 123.

vezovale oba študija ljubljanske radijske postaje. ... Na zidovih poslopij so se pojavili napisi, ki povečujejo ZSSR in Stalina, ter komunistični znaki. ... našli komunistične letake ... Dvojica zbežala, za njima karabinjerji štirikrat streljali s samokresi, nakar sta ubežnika odgovorila z dvema streloma ... V Šiški je zalotila policijska patrulja ... nevarnega upornika, ki je nekaj dni prej pobegnil iz ljubljanskih zaporov. Z dvema streloma iz samokresa je smrtno ranil slovenskega agenta. Ostala dva agenta sta streljala nanj in ga ubila. ... Pri očiščevalni akciji, ki je bila izvršena v naselju Škofljica, so našli v desetih stanovanjih orožje in razstrelivo ...⁷⁷

Iz poročila komandanta XI. armadnega korpusa komandi II. armade dne 4. septembra 1941:

»... marsikateri saboter telefonskih linij je izgubil življenje ... [upornik] so sedaj začeli izvrševati atentate ...⁷⁸

Iz Vestnika istega obveščevalnega urada z dne 10. septembra 1941:

»Na Viču (Ljubljana) sta dva upornika (skrita za nekim drevesom) ustavila dva podčastnika ter ju z naperjenima pištolama pozvala, naj dvigneta roke. ...⁷⁹

Ta skopo izbrana dokumentacija iz italijanskih virov iz poletja 1941 govori samo o dokazanih in registriranih akcijah borbenih, diverzantskih in sabotažnih skupin. Izpustili smo akcije partizanskih enot. Pri izboru na tem mestu nismo upoštevali, koliko je bilo vseh akcij, ampak smo našli le razne izvrsti akcij, kar ilustrira pestrost te množične zaledne oblike revolucionarnega boja v Sloveniji v letu 1941.

Naj to sliko dopolnjujejo še dokumenti narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji.

Iz Slovenskega poročevalca z dne 25. julija 1941:

»... Tržaška proga razdrta ... V bližini Pragerskega iztirjen tovorni vlak ... Na progi Ljubljana—Rakek se je pretrgal na dvoje tovorni vlak ... Ubit gestapovski funkcionar ... *Pasivna rezistenca po tovarnah zajema vse širši zamah* ... V Kamniku preslikani nemški napisi s slovenskimi ... Široka akcija z napisi ...« (Podčrtal D. B.)⁸⁰

Iz Slovenskega poročevalca z dne 2. avgusta 1941:

»... ustreljen italijanski oficir ... težko ranjen italijanski ovaduh ... prerezana telefonska zveza ...⁸¹

Iz Slovenskega poročevalca z dne 16. avgusta 1941:

»... ustreljen gestapovec ... ranjena dva italijanska karabinjerja ... ustreljen fašistični agent (ovrovec) ... prekinjena oddaja ljubljanske radijske postaje ... antifašist streljal na policijskega konfidenta in ga ranil ... Eksplozija prekinila železniško progo ... *Sabotaža v fabrikah, v prometu, v uradih, na vojaških napravah je zajela vse kraje Slovenije in se vedno bolj širi* ...« (Podčrtal D. B.)⁸²

⁷⁷ Prav tam, dok. št. 150.

⁷⁸ Prav tam, dok. št. 149.

⁷⁹ Prav tam, dok. št. 157.

⁸⁰ Prav tam, dok. št. 8.

⁸¹ Prav tam, dok. št. 11.

⁸² Prav tam, dok. št. 12.

Tudi tu smo upoštevali samo dokazane akcije borbenih in sabotažnih skupin in posameznih članov Osvobodilne fronte in mismo upoštevali akcij partizanskih enot, ki so v tistem razdobju, zlasti v okolici Ljubljane, v kamniškem in kranjskem področju, dobivale obeležje lokalnih ljudskih vstaj. To je nedvomno v tistih okoliščinah pomenilo že odličen vojaški in političen uspeh.

Oglejmo si sedaj še število in učinkovitost tega množičnega oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji poletju 1941.

Najboljšo oceno te množičnosti in učinkovitosti razvoja oboroženih akcij borbenih in sabotažnih, diverzantskih skupin za poletje 1941 nam lahko dajo zopet ohranjeni okupatorski dokumenti.

7. septembra 1941 poroča poveljstvo kr. karabinjerjev XI. armadnega korpusa svojemu poveljstvu pri III. armadi v svojem 15-dnevnem poročilu med drugim naslednje:

»Nadaljuje se komunistična aktivnost...«

»Narašča število napadov na telefonske in brzojavne linije...«

»Vedno več je tudi primerov psovovanja in napadov na vojake, ki se žal pogostoma tudi tragično končajo, ter atentatov na nastanitve in vojašnice. Zaradi tega bi bilo potrebno premotriti posebni položaj, ki je nastal v Ljubljanski pokrajini, ker se na tem teritoriju, kot vidimo, ne razvija le prevratna propaganda, ki naj bi zajela tudi čete, temveč razvijajo svojo kriminalno aktivnost drzne oborožene skupine, ki psujejo, ubijajo in delajo atentate.

Položaj je vznemirljiv skoraj v vsej pokrajini. Lahko rečemo, da sta dve celi diviziji v stalni pripravljenosti.«⁸⁵

Vestnik obveščevalnega oddelka XII. armadnega korpusa z dne 10. septembra 1941 omenja o notranji situaciji v Ljubljanski pokrajini v drugi polovici avgusta in v začetku septembra med drugim:

»... Streli in napadi na vojaštvo. Meseca avgusta je bilo takih primerov nekoliko manj kot v juliju. Zato so pa bili napadi skrbneje pripravljeni. Niso več posamezniki, ki napadajo, marveč skupine (najbrž trojke). Vršili so se v glavnem:

a) na periferiji Ljubljane,

b) vzdolž hrvaške meje, vzhodno od Črnomlja. ...

Psovovanja vojaštva. V primeru z julijem se je početvorilo; skoraj vsi taki primeri so se zgodili v Ljubljani in okolici.

Napadi na javne objekte. Ni jih bilo in je težko verjetno, da se bodo dogajali spričo zapletenosti takega opravila in čuječnosti nad omenjenimi objekti.

Napadi na telefonske proge so se v primeru z julijem potrojili. Najbolj so napadali:

a) telefonske linije, ki vežejo Ljubljano z nemško mejo,

b) progo med Cerknico in Starim Logom.

Napadi na železniške proge so se prav tako potrojili. Najbolj so napadali:

a) proge okrog raznih ljubljanskih postaj,

b) železniško progo v bližini Semiča.

⁸⁵ Prav tam, dok. št. 155.

Prevratni letaki. Širjenje prevratnih letakov je v vsej Ljubljanski pokrajini silno naraslo; v primerjavi z julijem se je početrilo, čeprav se je že tedaj močno stopnjevalo. Največ primerov je bilo na področju Ljubljana—Novo mesto—Kočevje. ...⁸⁴

Zadnja dva citirana italijanska dokumenta naštevata tudi partizanske akcije, vendar je mogoče iz njih izdvojiti dejavnost borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin ter ostale množične akcije proti okupatorju.

Da so se borbene in diverzantsko-sabotažne skupine poleti 1941 razširile v Ljubljanski pokrajini in posebno v Ljubljani, moramo iskati vzroke v dobrih partijskih organizacijah, a prav tako v dejstvu, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, CK KPS z IO OF in Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet, imelo svoj sedež v Ljubljani, da je osvobodilno gibanje zajelo zlasti v Ljubljani najširše množice, da je preko svoje odlične obveščevalne službe, ki je temeljila ne samo na spretnosti in rutiniranosti, temveč predvsem na politični moči tega osvobodilnega gibanja, uspešno omejilo izdajalstvo in konfidentstvo ter zavrla razvoj in aktivizacijo različnih kvizlinških organizacij in končno tudi zaradi začetne milejše taktike italijanskega okupatorja.

Na Štajerskem in Gorenjskem (zlasti na Štajerskem, kjer se je Osvobodilna fronta v začetku le malo in počasi razvijala, na Gorenjskem se je vsaj v mestih dobro razvijala) pa so se vse borbene in sabotažno-diverzantske skupine in celo partijske in skojevske organizacije v celoti vključile v partizanske enote ali spremenile vanje, ker na terenu kot ilegalci, kaj šele kot legalci, enostavno niso mogli obstati. Kdor je na Štajerskem v prvem letu izvršil sabotažo ali diverzijo ali kak drug napad proti nemškim okupatorskim oblastem, je moral skoraj obvezno v partizane, ker bi bil na terenu skoraj gotovo odkrit. Ta okoliščina nam znova potrjuje, kako močan je bil hitlerjevski politični vpliv na terenu in na njem je slonela moč in uspešnost nemške obveščevalne službe. Zaledna borbena in sabotažna dejavnost se je tam lahko širila vzporedno z razširitvijo in krepitvijo organizacije Osvobodilne fronte in njenega političnega vpliva na terenu.

V Prekmurju, ki so ga zasedli madžarski okupatorji, so prvi oboroženi odpor nudile poleti 1941 prav borbene in sabotažne skupine in pri tej obliki oboroženega boja je uspelo madžarskim okupatorjem, da uničijo te grupe in s tem ustavijo oboroženi boj za nekaj časa.

Kakšno pozornost je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja posvečalo tudi s strokovno vojaškega stališča razvoju diverzantsko-sabotažne akcije, zlasti večji učinkovitosti take akcije, nam dokazuje direktivni članek takratnega namestnika komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Aleša Beblerja-Primoža Tratnika, ki ga je natisnila 2. številka »Dela« konca avgusta 1941.

V uvodu priznava članek prve uspehe množične sabotaže in diverzije, ki so večino okupatorskih vojaških sil v Sloveniji razdrobile in vezale na varovanje ogroženih objektov ter vnesle med vojake živčno psihozo prave fronte. V nadaljevanju pa zahteva, naj se sovražniku prizadenejo udarci, ki bodo povzročili občutno, nepopravljivo ali vsaj težko popravljivo škodo.

⁸⁴ Prav tam, dok. št. 157.

Organizacija in izvedba takih akcij je prva dolžnost partijskih organizacij, ostale manjše sabotažne akcije, ki so postale že itak množične, pa naj se prepuste iniciativi množic in bi zadoščalo, če jih bodo gojili le z agitacijo (počrtal D. B.). Potem našteva vse občutljive objekte in točke, na katere naj bi bila osredotočena sabotažna in diverzantska dejavnost.⁸⁵

Iz tega članka sledi tudi, da so imele organizacijo in izvedbo večjih akcij v svojih rokah in na svojih ramenih izključno partijske organizacije. Najbolj zanimiva pa je ugotovitev, da so manjše sabotažne in diverzantske akcije, ki jih je organizirala in izvajala tako imenovana vojaška partijska linija in ki jih je prenesla na organizacije Osvobodilne fronte, dosegle tako množičen obseg in postale tako splošna oblika revolucionarnega in osvobodilnega boja, da so jih lahko že prepustili iniciativi množic, ki so bile pri izvajanju teh akcij res nadvse iznajdljive, ter da so jih le s politično agitacijo še naprej pospeševali in usmerjali. Ta dokument nadalje dokazuje, kakšen pomemben vojaški faktor je bila Osvobodilna fronta kot edino vsesplošno revolucionarno in osvobodilno gibanje v Sloveniji in katere hrbtenico, udarno jedro in vodstvo je predstavljala Komunistična partija Slovenije. Po tem direktivnem članku je partijsko vodstvo začelo s pripravami na večje, obsežnejše in učinkovitejše sabotažne in diverzantske akcije.

Borbene in sabotažne skupine so postale zelo pomembna oblika rekrutiranja v partizanske čete. Poleti 1941 je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja vlagalo maksimalne napore v večji in hitrejši razmah partizanstva, ki se zaradi že opisanih objektivnih težav ni moglo tako hitro razviti, kakor bi to želeli, kaj šele razviti v splošno ljudsko vstajo. Rekrutiranje v partizane je bilo še vedno odvisno le od organiziranega nabora. Zato so pa sabotažno-diverzantske akcije, atentati na izdajalce ter napadi na posamezne okupatorske vojake in patrolje, ki so jih izvrševali člani Partije in Osvobodilne fronte v samem okupatorskem zaledju, postajale množična oblika oboroženega boja z okupatorjem. Osnovalo za to množično obliko oboroženega boja so vsekakor predstavljale organizacije Osvobodilne fronte, v začetku celo marsikje samo partijske in skojevske organizacije, vojaški štab tega oboroženega boja pa so bili izključno partijski komiteji s svojimi vojaškimi referenti. Te oblike množičnega oboroženega boja so se iz dneva v dan krepile, medtem ko so se partizanske enote prebijale skozi izredne težave, ker je premočni okupatorski vojaški aparat zelo hitro in učinkovito paraliziral njihovo dejavnost. Zato je bilo pametno utrjevati in še bolj razširjati to že uvedeno množično obliko oboroženega boja z okupatorjem v samem njegovem sedežu. Zavedni in borbeni člani Osvobodilne fronte, ki so se odločili za neizprosni boj z okupatorjem in začeli v tem boju konkretno sodelovati in ga zaostrovati, so se nujno morali znajti v borbenih ali sabotažno-diverzantskih skupinah in končno v strogo vojaški organizaciji partizanskih enot zunaj sedežev okupatorskih posadk. Bobbene in sabotažno-diverzantske skupine kot najbolj množična oblika takratnega oboroženega boja z okupatorjem pa so morale pri svoji nadaljnji rasti in krepitvi, bodisi preiti v partizanske enote ali v drugačno vojaško organizacijo, — nekje vmes med borbena in sabotažno-diverzantsko

⁸⁵ Glej op. 21, str. 65, 66.

skupino ter partizanskimi enotami. Bila je še ena možnost: da se iz njih razvije specialna vojaška organizacija za izvajanje posebnih nalog v samih okupatorskih središčih, kot se je n. pr. kmalu razvil VOS (Varnostna obveščevalna služba) v Sloveniji.

V direktivnem članku »Za večji razmah partizanstva« v »Delu« konec avgusta 1941 se obravnava eno od ključnih vprašanj uspešnega razvoja nadaljnje vojaške akcije proti okupatorju — vprašanje dotoka borcev v vrste partizanov. Tam je zelo jasno rečeno, kako naj se opravi rekrutiranje oziroma katere oblike rekrutiranja je najprimernejša. Članek med drugim pravi: »... Rekrutiranje naj se vrši predosem preko izvajanja sabotažnih in napadalnih akcij v dolini, pri katerih se bodoči partizani preizkušajo in prekaljujejo. Prav tako pa morajo partizani sami skrbeti za to, da se jim pridružijo borbeni elementi vasi in večjih krajev, kjer operira partizanska četa.« (Podčrtal D. B.)⁸⁶

Ta dokument je še eden izmed dokazov, da se je leta 1941 partizanstvo, iz katerega je zrasla revolucionarna vojska, lahko razvijalo le tesno naslonjeno na razvoj Osvobodilne fronte, ki je tudi sama razvijala množični oboroženi boj, pri čemer so specifične razmere na Slovenskem omogočile še dodatne zvrsti oboroženega boja. Te so slonele v začetku samo na borbeni zavesti in še ne na strogi vojaški disciplini in so se tudi organizacijske oblike tega oboroženega boja morale postopno šele izoblikovati in prerasti v strogo vojaško organizirano formacijo. V tej množični borbeni organizaciji Osvobodilne fronte in njenih množičnih oblikah od vsakoovrstnega odpora do oborožene akcije proti okupatorju, so morale slovenske množice postopoma doživljati tudi še svojo psihološko in praktično borbeno preobrazbo. Tega psihološkega momenta dejansko ne gre podcenjevati in ga je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji v svojih ocenah položaja in v neposrednem vodstvu akcije upoštevalo in zato se je morala oborožena akcija razvijati postopoma. Ves kasnejši razvoj je dokazal pravilnost in tudi učinkovitost te poti. Vsaka druga pot bi bila tvegana in obsojena vsaj za nekaj časa na občuten poraz narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in njegove oborožene akcije. Tedaj bi bila neizogibna daljša prekinitvev uspelo začetega razvoja k vedno večjim uspehom in do končne osvoboditve in zmage.

V Sloveniji, kjer ni bilo spontanih oboroženih akcij, je vodila pot za rekrutiranje novih borcev v partizanske enote iz skupin množičnega oboroženega odpora, ki ga je organizirala Partija z Osvobodilno fronto na celotnem področju Slovenije in iz vseh drugih organiziranejših oblik zalednega boja. To je bil najučinkovitejši načina za rekrutiranje in krepitev prvih partizanskih enot. Šele s trdim delom sta morali Komunistična partija Slovenije in Osvobodilna fronta ustvariti pogoje, da so partizanske enote lahko same, seveda še vedno s pomočjo partijskih organizacij in organizacij Osvobodilne fronte, izvrševale rekrutacijo novih borcev v svoje enote.

V uvodu smo morali spregovoriti o začetku in o nekaterih značilnih oblikah upora proti okupatorju v Sloveniji in poudariti zlasti tiste oblike in področja boja, ki v zgodovino pisju za to obdobje niso bile dovolj ali pravilno osvetljene. Skušali smo prikazati tudi razvoj oborožene akcije do

⁸⁶ Prav tam, str. 68.

jeseni 1941, ko se je organizirala še Narodna zaščita, ki je poleg partizanstva izpolnila zelo važno vlogo kot vojaška organizacija v prvem letu boja z okupatorjem.

6. Nastanek Narodne zaščite kot posebne vojaške organizacije in njen pomen

Ime Narodna zaščita se prvič pojavi v 3. številki »Dela« septembra 1941 in to v Kardeljevem članku »V partizane«, ⁸⁷ ko omenja Vaško zaščito in v članku »Organizirajmo Vaško zaščito«, ⁸⁸ katerega avtor je verjetno Boris Kidrič. ⁸⁹ V zadnjem članku se pojavi izraz Narodna zaščita. Do takrat se v doslej ohranjenih dokumentih o narodnoosvobodilnem gibanju v Sloveniji in o organizacijah, ki vodijo ali izvajajo oboroženo akcijo proti okupatorju, govori le o KPS in njenih organizacijah, o Osvobodilni fronti in njenih organizacijah, o partizanskih enotah z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet ter o borbenih in sabotažnih skupinah. ⁹⁰

Do danes je v našem zgodovinopisju, zlasti v tistem, ki se opira predvsem na ustne vire, pa tudi na dokumente, še vedno dokaj nejasno vprašanje, kdaj in kako je nastala Narodna zaščita. ⁹¹

Marica Čepe, ki poskuša v svojem sestavku »Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi«, raztolmačiti nastanek Narodne zaščite (NZ), trdi naslednje:

»Takoj po 22. juniju (1941, op. D. B.) so bile v Ljubljani ustanovljene prve borbene formacije Zaščite, ki so jo nekateri že takoj skraja imenovali Narodna zaščita, čeprav je izšel odlok o njeni formalni ustanovitvi šele nekaj mesecev kasneje.« ⁹²

To svojo trditev opira izključno na ustne vire. Nekaj takih virov si bomo morali podrobneje ogledati, ker niso glede nastanka NZ prepričljivi.

Tako izjavlja Tone Dolinšek, takratni član OK KPS za ljubljansko okrožje in okrožni partijski vojaški referent:

⁸⁷ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 22.

⁸⁸ Prav tam, dok. št. 24.

⁸⁹ Izjava Aleša Beblerja.

⁹⁰ Pod sabotažnimi skupinami so dejansko mišljene sabotažno-diverzantske skupine, ker so opravljale sabotažne in diverzantske akcije. Zato bomo v nadaljevanju, kadar bo govora o sabotažnih skupinah, imenovali te skupine v njihovem pravem pomenu kot sabotažno-diverzantske skupine.

⁹¹ Naj navedemo samo najvažnejše prispevke, ki opisujejo nastanek in razvoj NZ na področju Slovenije ali na ožjem področju Ljubljane: Metod Mikuž, Pregled NOB v Sloveniji, knj. I., str. 202—205; Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«); Marica Čepe, Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«); Milan Ferlež, Delo in razvoj NZ v Sloveniji, Ljudski miličnik, št. 40 dne 18. septembra 1951; Stane Vrhovnik, Spomini na delo Narodne zaščite, Ljudski miličnik, št. 15 dne 18. aprila 1951; Zemljarič Janez, Spomin na Narodno zaščito — predhodnika Ljudske milice bo večno živel v naših srcih, Slovenski poročevalec, št. 248 dne 19. oktobra 1952; Edo Brajnik, VOS i Narodna zaščita, Značajni datumi u istoriji VOS i Narodne zaščite, Narodna milicija, 1959, št. 5; Janez Komar, Narodna zaščita — naša zaledna vojska, Delo, 24. aprila 1961.

⁹² Glej op. 59, str. 1. Isti sestavek, priobčen v II. knjigi »Ljubljane v ilegali«, 1961, str. 184, piše o prvih borbenih formacijah v Ljubljani kot o »prvih partizanskih formacijah«, »ki so jih nekateri že takoj skraja imenovali Zaščita«.

»Takoj po 22. juniju 1941, ko so se partijski komiteji preosnovali v vojne komiteje, smo začeli organizirati ‚vojaško linijo‘, ki smo jo na kratko imenovali zaščito. Jaz sem takrat v okrožnem komiteju KPS za Ljubljano odgovarjal za ‚vojaško linijo‘, obenem pa sem bil predsednik okrožne mobilizacijske komisije, ki je pod neposrednim vodstvom okrožnega komiteja organizirala zaščito, hkrati pa organizirala zaščitnike za partizanske enote.«⁹³

Nadaljnji ustni vir, na katerega naslanja svojo trditev v istem sestavku M. Čepetove, je izjava bivšega sekretarja rajonskega komiteja KPS v Šiški Jožeta Sluge-Lenarta.

»Konec junija 1941 je začel rajonski komite, ki je bil takrat še skupen za Šiško in Bežigrad, formirati Narodno zaščito. Borbene grupe so zrasle po tovarnah, podjetjih in na terenu in njihovo jedro so bili komunisti in skojevci. Že konec julija 1941 je bilo samo v Šiški v borbenih grupah vsaj 40 mladincev. Poleg mladinskih borbenih grup pa so bile grupe tudi po tovarnah.«⁹⁴

Nato citira Marica Čepe, brez podrobnejše navedbe vira, pripovedovanje delavcev iz tovarne Saturnus, ki se glasi:

»Konec julija ali prve dni avgusta smo pri nas ustanovili borbeno grupo, ki smo jo imenovali zaščita. V tej zaščiti je bilo 20 delavcev. Tone Šušteršič nas je zaprisegel in postavili smo komandanta grupe, Kamnikarja.«⁹⁵

Tudi Metod Mikuž pravi v svojem članku »Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije«, da je bila prva skupina Narodne zaščite ustanovljena v tovarni Saturnus in to še pred odlokom Izvršnega odbora Osvoobodilne fronte.⁹⁶

Vsi drugi citirani avtorji spominov v sestavku M. Čepetove govorijo samo o borbenih, sabotažnih in udarnih grupah. Zato avtorica sklepa v nadaljevanju istega sestavka:

»Zaščitniki so se zbirali v manjše skupine, ki so jih imenovali borbene grupe, pa tudi sabotažne ali udarne grupe.«⁹⁷

Na koncu sestavka avtorica že dvomi, ali je bila Zaščita res ustanovljena konec junija in v začetku julija in piše:

»Julija in avgusta 1941 je doseglo osvobodilno gibanje že nesluten razmah (v Ljubljani, op. D. B.) in zaščitne grupe, pa naj si jih imenujemo *borbene, sabotažne ali udarne*, so že visoko dvignile baklo upora; avgusta je CK že ustanovil obveščevalno in varnostno službo, pripravljala pa se je formalna ustanovitev Narodne zaščite kot vojaške formacije. Meseca avgusta je bil imenovan štab: Franc Ravbar-Vitez, Viktor Avbelj-Rudi in Edo Brajnik-Štefan, ki je med člani borbenih grup odbiral najbolj preizkušene borce za obveščevalno in varnostno službo, iz njih je zrasla do jeseni prva večja formacija 15 varnostnikov. *Drugi člani borbenih grup so v pretežni večini prehajali v Narodno zaščito, ki se je do februarja 1942*

⁹³ Prav tam, rokopis.

⁹⁴ Prav tam, str. 8. rokopisa.

⁹⁵ Prav tam, str. 15 rokopisa. Glej tudi »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 196.

⁹⁶ Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«, str. 6.). Glej tudi Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani, »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 204 in 207.

⁹⁷ Glej op. 59, str. 2 rokopisa.

postopoma organizirala po vseh ljubljanskih rajonih. Narodna zaščita je postala zelo množična vojaška formacija... zato so zavzemali komunisti, skojevci in drugi, ki so si v borbenih grupah že pridobili izkušnje, vidna mesta v enotah NZ. Iz borbenih grup pa je bilo nekaj 100 borcev mobiliziranih tudi za partizane.« (Podčrtal D. B.)⁹⁸

Ta zaključek sestavka M. Čepetove je v očitnem nasprotju s prvotnimi trditvami v istem sestavku, kjer pravi, da so bile enote Narodne zaščite ustanovljene takoj po 22. juniju.⁹⁹

Oglejmo si podrobneje trditev o julijskem nastanku Narodne zaščite v tovarni »Saturnus«.¹⁰⁰ Dosedanje ustne vire smo še enkrat preverili in dobili prav nasprotno ugotovitev. Jože Stopar (v letu 1941 je bil ključavničar v tovarni Saturnus in član rajonskega odbora OF Moste) pravi o nastanku Narodne zaščite naslednje:

»Narodna zaščita v tovarni Saturnus je bila ustanovljena jeseni 1941. Zaprisedli smo v naši tovarni... takrat so zaprisedli tudi delavci Tovarne olja Hrovat in Kemične tovarne. Navzočih je bilo okoli 50 delavcev in delavk...«¹⁰¹

Delavec Vili Pogačnik (starejši) in uslužbenka Pavla Erjavec (oba leta 1941 zaposlena v Saturnusu in aktivista Osvobodilne fronte v Mostah) pravita o tem:

»Spominjam se, da je bila Narodna zaščita v tovarni Saturnus ustanovljena v drugi polovici novembra 1941. leta. Ustanovil jo je Tine Železnik.¹⁰² V naši tovarni sta bili dve zaprisegi. Prva je bila v pozni jeseni, druga pa v začetku leta 1942...«¹⁰³

Tone Šušteršič pa trdi o tem naslednje:

»Po vrnitvi v Ljubljano iz Bele krajine, nekako 10. novembra 1941, me je CK KPS poslal na področje Rajonskega komiteja KPS Moste kot vojaškega referenta. Takrat je bil partijski sekretar tega rajona Ivan Bratko... Navzgor pa sem imel nekaj časa zvezo s Tonetom Dolinškom.¹⁰⁴ Naloga, ki sem jo imel kot vojaški referent, je bila, da organiziram Narodno zaščito, da imam zvezo s sabotажnimi skupinami in da pripravljam odhode v partizane. Prvo skupino Narodne zaščite sem organiziral v tovarni Saturnus. Bilo je to nekako v sredi meseca decembra 1941. leta. Pri zaprisegi je bilo navzočih okoli 30 delavcev in delavk...«¹⁰⁵

Pri spominih, ki niso oprti na dokumente, se avtorji mimogrede zmotijo za mesec, pa tudi več. Šušteršičev prihod iz Bele krajine je precej točno ugotovljen. Po vsej verjetnosti je nastala Narodna zaščita v Saturnusu v drugi polovici novembra ali prvi polovici decembra. Pred tem je bila v

⁹⁸ Glej op. 59, str. 29, 30 rokopisa. Glej isti sestavek v II. knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 189—190.

⁹⁹ Glej op. 59, str. 1 rokopisa in stran 184 druge knjige »Ljubljana v ilegali«, 1961.

¹⁰⁰ Glej op. 59, str. 13 rokopisa.

¹⁰¹ Jože Stopar, Ljubljana, Partizanska 8, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

¹⁰² Ilegalno ime za Toneta Šušteršiča, takratnega vojaškega referenta v rajonskem komiteju KPS Moste.

¹⁰³ Vili Pogačnik in Pavla Erjavec, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

¹⁰⁴ Tone Dolinšek je bil takrat vojaški referent v Okrožnem komiteju KPS Ljubljana.

¹⁰⁵ Tone Šušteršič, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

tovarni močna borbena in sabotažna skupina, ki pa se še ni imenovala Zaščita ali Narodna zaščita.

Tudi dr. Metod Mikuž v svojem »Pregledu NOB v Sloveniji« na preveč enostaven način rešuje nastanek Narodne zaščite v Sloveniji. On trdi, da je bila Narodna zaščita posebna množična borbena oblika narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani. Prav tako trdi, da je bila prva skupina Narodne zaščite osnovana v tovarni Saturnus, da pa so kmalu nato bile ustanovljene skupine Narodne zaščite še v drugih tovarnah, uradih in ustanovah in da se je Narodna zaščita in njena aktivnost v Ljubljani razvila do takih oblik in vsebine, da se je CK KPS odločil jeseni organizirati Narodno zaščito po vsej Sloveniji.¹⁰⁶ Za vse te trditve ne navaja nobenih virov. M. Mikuž preskakuje take množične oblike oboroženega boja kot so borbene in sabotažne skupine, čeprav je o njihovi dejavnosti in obstoju ohranjenih dovolj dokumentov. Po njegovih trditvah se že konec junija začelja organizirati Narodna zaščita, kar seveda ne drži. Ni pravilna ugotovitev Metoda Mikuža, da se je samo na izkušnjah posebne množične borbene oblike narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani, ki jo M. Mikuž proglašaja za Narodno zaščito, rodil sklep CK KPS, organizirati NZ po vsej Sloveniji.¹⁰⁷

Drži pa, da so izkušnje ljubljanske zaledne borbe z okupatorjem kasneje, ko je bila Narodna zaščita tudi formalno ustanovljena, seveda z drugačno pobudo in namenom, kakor ugotavlja M. Mikuž, bistveno vplivale na njen nadaljnji razvoj.

Napravimo sedaj nekaj zaključkov v zvezi z verzijo, da je bila Narodna zaščita ustanovljena najprej v Ljubljani, in sicer prva enota v tovarni Saturnus konec junija ali v začetku julija 1941 in da je formalna ustanovitev NZ samo potrditev te že obstoječe organizacije NZ ter njeno posplošnje in razširitev na vso Slovenijo. Ta verzija visi v zraku in ni dokazana. Vsiljuje se misel, da je tudi zasliševalec in zbiralec ustnih virov polagal na jezik avtorjem teh podatkov maziv »Narodna zaščita«. Sicer pa ni nič čudnega, da celo nekateri organizatorji NZ v Ljubljani »borbenim, sabotažnim in udarnim skupinam« danes po tolikih letih skušajo dati značaj in ime Narodne zaščite že od vsega začetka, kajti iz teh »skupin« se je dejansko razvila kasneje ljubljanska Narodna zaščita. Praktično te »borbene skupine« tudi po formalni ustanovitvi NZ oktobra 1941 niso počele nič drugega kakor to, kar so delale že pred tem. Saj delajo v svojih spominskih zapiskih analogno napako tudi nekateri člani in organizatorji znanih ljubljanskih borbenih skupin, ki so v jeseni 1941 in pozimi 1941/42 prešli kot celotne skupine v formacijo VOS, ko pripisujejo vse svoje dotedanje akcije, ki so jih napravili še kot »borbene skupine« ali kot »skupine NZ«, enostavno VOS.

V Ljubljani so do septembra-oktobra 1941 obstajale samo borbene, sabotažne ali udarne skupine, ki so poleti 1941 postale množična oblika oboroženega boja proti okupatorju. Ni naraščalo samo število skupin, rasle so skupine tudi po številu borcev v njih, zlasti po tovarnah in ustanovah. V praksi je prihajalo do sodelovanja večjega števila teh borbenih in sabo-

¹⁰⁶ Glej op. 32, str. 202.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 196.

tažnih skupin pri posameznih akcijah. Očitno je bilo, da je nadaljnji razvoj takratnih oblik oboroženega boja zahteval novo ali nove organizacije na višjem vojaškem nivoju. Ne drži pa, da so se »borbene, sabotažne, udarne grupe« imenovala Zaščita ali Narodna zaščita v dobi do septembra 1941. Jasno je, da so bile »borbene, sabotažne ali udarne skupine« predhodnice kasnejše Narodne zaščite v mestih. Pravzaprav so se te skupine razvijale in dozorevale delno že za prehod v partizane, na drugi strani pa za prehod v skupine Varnostne in obveščevalne službe, a v največji meri za prehod v novo vojaško organizacijo Osvobodilne fronte, v Narodno zaščito.

Vzporedno z razvojem in krepitvijo Osvobodilne fronte v splošno množično organizacijo oboroženega boja proti okupatorju se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji nenehno bavilo s ključnim vprašanjem tega boja, — kako čimprej omasoviti partizanske enote, kako razplamteti splošno ljudsko oboroženo vstajo. Potrebno je bilo najti zanj primerne oblike, ki bi olajšale Slovencem brez vojaških tradicij prehod v partizanske enote. Te so bile od vsega začetka organizirane kot prava vojaška organizacija.

Narodna zaščita je bila še nekaj drugega, še nekaj več kot samo množičen oborožen odpor članov Osvobodilne fronte in tudi več kot prvotne »borbene, sabotažne ali udarne skupine«. Narodna zaščita je pomenila korak naprej v oboroženi akciji slovenskega naroda. Zato moramo nastanek Narodne zaščite in ves njen nadaljnji razvoj zgodovinsko točno ugotoviti, ne glede na to, koliko so na njeno organizacijsko obliko in vsebino vplivale revolucionarne množice s svojo iznajdljivostjo.

Zanimiv je podatek Aleša Beblerja, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji razpravljalo že poleti 1941 o posebni obliki partizanstva, to se pravi o partizanskih enotah, v katerih bi se združevali najbolj borbeni pristaši OF in bi priložnostno izvrševali vojaške akcije, potem pa bi se zopet vračali domov na delo. Bebler pravi, da se spominja, kako sta z Jožetom Rusom poleti v zvezi s tem celo potovala po terenu in imela v Stični in Ribnici razgovore o takih oblikah oboroženega boja. Takšne organizacijske oblike so po Beblerju zamišljali bolj za podeželje, ker so se v mestih borbene in sabotažne skupine že uveljavile. Poleg tega je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja poleti 1941 zelo aktualno razmotrivalo vprašanje, da bi ustanovili nekakšno predstopnjo partizanstva, nekakšno prehodno vojaško organizacijo. Ta bi vojaško neizkušenim Slovencem olajšala in pomagala ustvariti močno in izkušeno revolucionarno in osvobodilno vojsko, krepila bi in razvijala slovensko partizanstvo.¹⁰⁸

Konkretno je prišlo do ideje o posebni organizaciji, ki bi se imenovala Vaška zaščita oziroma Narodna zaščita, po Beblerjevih izjavah takole. Na seji ožjega ali operativnega vodstva CK KPS, kot se je tudi imenovalo, na kateri so pripravljali 3. številko »Dela«, ki je izšla septembra 1941, so razpravljali tudi o nekem dogodku s terena (menda z Blok, tega se Bebler točno ne spominja), kjer so kmetje s spontano oboroženo akcijo preprečili aretacije nekih svojih sovaščanov in se ubranili pred represalijami okupatorjev. Ta dogodek je glede na začetek okupatorjevih selitev slovenskega prebivalstva in drugih večjih represalij (požigi, ropi in po-

¹⁰⁸ Aleš Bebler, ustni vir — izjava iz leta 1960.

dobna nasilstva), spodbudil vodstvo KPS, da je sklenilo ustanoviti še posebno organizacijo, Vaško zaščito oziroma Narodno zaščito kot množično vojaško organizacijo, naslonjeno neposredno na odbore Osvobodilne fronte. Bebler pripoveduje, da so na tem sestanku predlagali, kako naj bi se organizacija imenovala. Bebler je predlagal ime »narodna bramba«. Kidrič je temu ugovarjal, češ da to diši preveč po stari Avstriji, po staroavstrijskih brambovcih in da je treba najti drug naziv. Tako so prišli v razpravi do imena »zaščita«, in sicer Vaška zaščita. Na tej seji so bili po Beblerjevih navedbah navzoči Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Tone Tomšič, Boris Kidrič, Miha Marinko in Aleš Bebler. Sklepnili so tudi, da priobči »Delo« poseben direktiven članek o organiziranju Vaške zaščite.¹⁰⁹

Da je bilo govora o narodni brambi kot nazivu za Vaško oziroma Narodno zaščito na sejah ožjega vodstva CK KPS, nam potrjuje tudi kasnejši letak CK KPS, ki je bil izdan 7. novembra 1941 ob obletnici velike oktobrske revolucije, kjer piše o Narodni zaščiti dobesedno naslednje: »Organizirajte povsod Narodno zaščito, to *narodno brambo* (podčrtal D. B.) slovenskih mest in vasi!«¹¹⁰

Tako je bila ustvarjena tista iskana in potrebna vmesna stopnja med množičnimi oblikami oboroženega boja proti okupatorju in partizanstvu.

V že omenjenem direktivnem članku »V partizane« v septembrski številki »Dela«¹¹¹ podčrtava avtor Edvard Kardelj vsestransko razvijanje partizanskega gibanja v Sloveniji, njegov razvoj v vsenarodni odpor kot glavno nalogo, ki stoji pred osvobodilnimi silami slovenskega naroda. Za uresničenje tega cilja postavlja naslednje neposredne naloge:

- 1) takojšnjo množično mobilizacijo novih partizanskih borcev,
- 2) okrepitev partizanske akcije na italijanskem okupiranem ozemlju,
- 3) krepitev sabotažne akcije,
- 4) vzpostavitev Vaške zaščite,
- 5) organizacija vseljudske akcije preko OF za pomoč partizanom,
- 6) učinkovit nastop proti vsakršnim kapitulantskim poskusom.

Zanimivo je, da avtor v tem članku sabotažno akcijo še ne veže na Zaščito in zaščito pojmuje le kot Vaško zaščito. Oglejmo si to tretjo in četrto nalogo podrobneje. Takole govorijo prvi dokumenti o nastanku Narodne zaščite:

»3. Ojačati je treba sabotažno akcijo tako po efektu, kakor po njeni širini. Osvobodilne sile slovenskega naroda morajo v to akcijo vključiti ves narod. Udarjati je treba z vso odločnostjo in z vsemi sredstvi ne le po prometnih poteh in skladiščih, marveč tudi po celokupnem državnem aparatu in po živi sili sovražnika, t. j. po njegovih oboroženih oddelkih vseh vrst ter po predstavnikih njegovega okupatorskega aparata. Poziv na sabotažo mora biti v ospredju agitacijskega in propagandističnega dela komunistov in aktivistov osvobodilnega gibanja sploh.

4. V sleherni vasi in naselju je treba vzpostaviti organizacijo Vaške

¹⁰⁹ Stenografske beležke razgovora Jovana Vujošovića in majorja Klanjška z Alešem Beblerjem 26. oktobra 1951, Arhiv IZDG. Isto je zvedel avtor od Aleša Beblerja tudi decembra leta 1960, ne da bi kakorkoli opozoril na njegovo izjavo v letu 1951.

¹¹⁰ Original hrani Arhiv OK ZKS.

¹¹¹ Glej op. 87.

zaščite, ki bo ščitila z orožjem v roki sleherno hišo in slehernega Slovence pred nasiljem okupatorjev, pred rekvizicijami, preganjanji, izseljevanjem itd., obenem pa sproti čistila slovenske vasi in mesta ovaduhov in okupatorskih lakajev. Vsi pošteni in zavedni Slovenci morajo biti sodelavci te vaše zaščite.¹¹²

Iz Kardeljevega članka se jasno vidi, da je bila zaščita mišljena najprej kot dodatna pomožna vojaška organizacija predvsem na podeželju kot prava zaščita pred nasiljem okupatorja. Zaradi tega se tu niti ne imenuje Narodna zaščita, temveč Vaška zaščita. Iz tega sledi, da je bila dana najprej pobuda za Vaško zaščito. Sabotažna akcija se je vezala na partizanske enote, poleg tega se je pa naslanjala na vedno številnejše borbene in sabotažne skupine, predvsem v okupatorskih središčih, v tovarnah, uradih, na poštah in v prometu. Te skupine so izvajale težje in posebne sabotažno-diverzantske akcije. Množična sabotaža pa se je naslanjala na celotno organizacijo OF. Kjer v Sloveniji ni bilo partizanskih enot ali posebnih borbениh in sabotažnih skupin, so vso to dejavnost ne samo organizirale, temveč tudi izvajale partijske in frontne organizacije.

V isti številki »Dela« je poseben direktivni članek, katerega smo že omenili, »Organizirajmo vaško zaščito!«, ki podrobneje in konkretno razlaga, kako je treba pristopiti k organizaciji Vaške zaščite, kakšne so njene naloge in cilji.

»Strahoviti teror, s katerim besne memški, italijanski in madžarski okupatorji proti slovenskemu ljudstvu,« pravi članek, »ima en cilj: zadušiti v njem sleherno voljo za odpor ter z vsemi sredstvi in v najkrajšem času uničiti slovenski narod. Če se posreči sovražniku zatreti odpor slovenskega ljudstva, potem je njegova usoda odločena: množično izseljevanje Slovencev ter koloniziranje tujcev na slovenskih pogoriščih bo imelo zadnjo besedo. *Samo ena je pot, da rešimo slovenski narod: vzdržati, krepiti in razširjati njegov odpor, razvijati ga v smeri vsenarodne oborožene vstaje.*

Partizansko gibanje in široka sabotažna akcija je brez dvoma pot, po kateri je treba iti k temu cilju; *toda zmaga bo zagotovljena le tedaj, če bo v borbi sodelovalo vse slovensko ljudstvo.* In kar je najvažnejše: slovensko ljudstvo mora organizirati take svoje oddelke, ki bodo branili njegove vasi, trge in mesta pred vsakim okupatorskim nasiljem... To vlogo mora odigrati organizacija Narodne zaščite.« (Podčrtal D. B.)¹¹³

Zelo podrobno in razčlenjeno govori članek le o Vaški zaščiti. Za mesta in trge pa se v članku postavlja, naj se v njih na podoben način in z istimi nalogami gradijo oddelki Narodne zaščite. Zaščita se v mestih prav gotovo ni mogla imenovati Vaška zaščita. V tem dokumentu se prvič pojavi ta naziv, ki ga bo malo kasneje povzela tudi Vaška zaščita. Oblike udejstvovanja in organiziranja Vaške zaščite na podeželju in Narodne zaščite v mestih in trgih niso bile enake, med seboj so se zelo razlikovale. Narodna zaščita je morala v mestih dobiti svojstveno obliko in naloge. Ta članek ne govori podrobno o teh svojstvenih oblikah in nalogah Narodne zaščite v mestih. Če bi Narodna zaščita v mestih, zlasti pa v Ljubljani, obstajala že nekaj mesecev, kot trdijo nekateri ustni viri, bi se moralo to nujno

¹¹² Prav tam, str. 82, 83.

¹¹³ Glej op. 88.

odraziti tudi v tem direktivnem članku. Zato po tem prvem dokumentu o Narodni zaščiti lahko smatramo, da septembra 1941 organizacijske oblike in druge specifičnosti Narodne zaščite v mestih še niso bile dovolj precizirane.

Med prve ohranjene dokumente iz meseca septembra 1941, ki omenjajo Vaško zaščito, spada tudi kratko direktivno pismo organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča Pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko. V njem Tone Tomšič med drugim piše o pomembnosti Vaške zaščite v odporu proti izseljevanju in rekvizicijam, o važnosti obrambe vasi z vsemi sredstvi, o uničevanju ovaduhov in podobnih nalogah.¹¹⁴ Pismo je poslal CK še preden je bila natiskana 3. številka »Dela«, kajti Tone Tomšič omenja v pismu, da bo še isti teden odposlana 3. številka »Dela«. Na podlagi tega pisma lahko sklepamo, da je morala biti omenjena seja ožjega vodstva CK KPS v prvi polovici septembra. O seji v prvi polovici septembra ali celo v začetku septembra govorijo tudi okoliščine, da sta se Franc Leskošek in Miha Marinko kot zastopnika CK KPS in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet udeležila 26. septembra 1941 posvetovanja v Stolicah, kjer je Franc Leskošek v svojem poročilu (po naknadni rekonstrukciji) omenil med drugim tudi Narodno zaščito. Iz njegove kasnejše rekonstrukcije takratnega poročila v Stolicah je videti, da je Narodna zaščita obstajala že nekaj mesecev in da naj bi bile borbene in sabotažne skupine z vsemi drugim oblikami množične oborožene akcije proti okupatorju njen sestavni del.¹¹⁵ To pa me bo držalo. Vsi pisani dokumenti so v nasprotju s takšno današnjo razlago nastanka Narodne zaščite. Če bi ustanovili Narodno zaščito kot posebno organizacijo že v začetku poletja 1941, ne bi CK KPS v svojem poročilu Centralnemu komiteju KPJ konec novembra 1941 med drugim poročal: »... *Organiziramo v Ljubljani in povsod Narodno zaščito.*« (Podčrtal D. B.)¹¹⁶ Avtor pisma je sam Franc Leskošek, takratni sekretar CK KPS in komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

Če bi bila Narodna zaščita v Ljubljani ustanovljena že v začetku poletja, bi gotovo tudi Slovenski poročevalec pisal, da je takšno in takšno konkretno akcijo izvršila skupina ali oddelek Narodne zaščite. Toda Slovenski poročevalec v poročilih o akcijah v vsem letu 1941 niti enkrat ne omenja Narodne zaščite. O znani zaplembi vojaških odej v Mestnem domu, ki jo je izvedla dne 11. oktobra 1941 ena izmed ljubljanskih borbениh skupin,¹¹⁷ poroča Slovenski poročevalec, kot da so to storili partizani.¹¹⁸ V vsem letu 1941 Slovenski poročevalec podobne akcije pripisuje bodisi partizanom ali skupini mladincev ali borbени skupini. Šele Slovenski poročevalec z dne 24. januarja 1942 prvič poroča s slovenskih bojišč, da je med 24. decembrom 1941 in 13. januarjem 1942 Narodna zaščita v Ljubljani

¹¹⁴ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 35.

¹¹⁵ Zapisnik razgovora s tov. Miho Marinkom in Francem Leskoškom z dne 22. novembra 1951, Arhiv CK ZKS.

¹¹⁶ Original hrani Istoriski arhiv CK ZKJ, sedaj Institut za istoriju radničkog pokreta naroda Jugoslavije, Beograd, št. 445/IV-10/41.

¹¹⁷ Miroslav Luštek, Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v letu 1941, Letopis Muzeja NO za leto 1957, str. 147.

¹¹⁸ Slovenski poročevalec, št. 21 dne 17. oktobra 1941, ponatis leta 1951, str. 162.

izvedla sedem razorožitev.¹¹⁹ Tudi ta okoliščina govori, da Narodna zaščita v zgodnji jeseni 1941 niti v Ljubljani ni obstajala, še manj pa organizacijsko utrjena. To se je zgodilo šele jeseni 1941 in pozimi 1941/42.

Ohranjeni dokumenti o nastanku Narodne zaščite govore izključno v prid Beblerjevega pričevanja, kako je nastala Narodna zaščita. Omenjeno spontano akcijo ali spontane akcije kmetov, konec avgusta ali v začetku septembra 1941, ki so se zgodile na območju od Blok do Mokreca in ki so verjetno dale neposreden povod za ustanovitev Vaške zaščite oz. Narodne zaščite, doslej ni bilo mogoče rekonstruirati in dokumentirati. Odpor proti okupatorju je bil v porastu. Mogoče se je kakšnim manjšim akcijam pripisoval v samem poročilu večji pomen, kakor so jih te akcije dejansko imele. Samo neposreden povod končno ni bistven pri tej stvari, kvečjemu pomeni zanimiv zgodovinski drobec. Ne glede na to, da si je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji takrat v merilu vse Slovenije obetalo, seveda še bolj pa želelo, spontanjšega odpora prebivalstva, zlasti proti selitvam in raznim ukrepom okupatorja, so vendar takrat oborožene oblike boja proti okupatorju dobivale že tak množičen značaj, — po temeljitih političnih ter organizacijskih naporih KPS in OF, — da je bilo nujno tem oblikam oborožene borbe dati bolj organizirano vojaško obeležje.

Nekateri zgodovinopisci, tudi slovenski, govorijo o spontanah akcijah prebivalstva proti okupatorju, celo o »zelenem kadru«, kar naj bi nastajalo brez povezave s KPS in OF. Hkrati smatrajo to okoliščino kot temeljni vzrok in povod za ustanovitev NZ. Tako n. pr. Janez Komar (?) v svojem članku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska« našteva naslednje vzroke in povere, na podlagi katerih je vodstvo narodnoosvobodilnega boja sklenilo ustanoviti NZ:

- 1) »pomanjkanje borbenih tradicij pri Slovencih«;
- 2) vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja je »sredi avgusta 1941 ugotovilo, da obstaja nekaj tisoč legalnih vojaško organiziranih in delno oboroženih ljudi okrog partizanov, po gozdovih pa še na stotine zelenega kadra, ki nima zveze s Partijo«;
- 3) »nadaljnje ugotovitve, da se v raznih krajih povezujejo moški med seboj, da bi preprečili aretacije«;
- 4) preprečitev mobilizacije mihailovičevcev.¹²⁰

Prva in tretja ugotovitev držita in sta nesporni, četrta ima delno prav, a druga je nevzdržna, ker ne temelji na nobenih dokazih. Če misli avtor pod »nekaj tisoč legalnih vojaško organiziranih in delno oboroženih ljudi« na člane KPJ in OF, ali celo borbene in sabotažne skupine, potem naj jih avtor tako imenuje in ocenjuje. Nekaj »sto zelenega kadra« pa ne držil!

V tem času zaznamujemo v Sloveniji poskuse, da se oblikujejo različne katoliške in mihailovičevske vojaške, polvojaške in obveščevalne organizacije. Take organizacije so bile Slovenska legija in v njenem sestavu Študentska legija ter Dekliška legija, potem Sokolska in Narodna legija, četniški odredi in Jugoslovanska vojska. Pomožni organizaciji Slovenske legije sta bili Narodna straža in SaSa (Slovenska straža). Narodna straža naj bi bila splošna vojaška organizacija, medtem ko naj bi bila Slovenska

¹¹⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 43.

¹²⁰ Janez Komar, Narodna zaščita — naša zaledna vojska, Delo, 24. aprila 1961.

legija jedrna vojaška organizacija SLS. Splošna vojaška organizacija Narodna straža naj bi postala »protiutež komunistični OF«, ki bi pripravljala ljudi za čas, ko bo prišla ura. SaSa (Slovenska straža) pa naj bi bila pomožna vojaška organizacija četniške jugoslovanske vojske. SaSa naj bi bila tudi nekakšna protioorganizacija Narodni zaščiti.¹²¹

O tem jasno pričajo dokumenti Slovenske legije. Strogo zaupna okrožnica vodstva Slovenske legije v Ljubljani julija 1942 naroča:

»1) V svoji ulici zberite nekaj povsem zanesljivih ljudi... in se z njimi porazgovorite o organizaciji protikomunistične zaščite v Ljubljani, ki se bo imenovala Slovenska straža. S to organizacijo bomo postavili komunistični Ulični in hišni zaščiti nasproti stražo slovenstva. Ne prigovarjajte, da je organizacij preveč; če komunistom njihovih ni preveč, tudi naših nam ne sme biti, ako nočemo v krtovo deželo... Moramo izslediti komunistična gnezda ulične zaščite za vsako ceno...«¹²²

Iz tega dokumenta vidimo tudi, kako množično je bila usidrana Narodna zaščita Osvobodilne fronte. Čeprav vse našete organizacije domače buržoazije, ki so v tem času sodelovale z okupatorjem, niso mogle resno ogroziti poleta OF, jih osvobodilno gibanje ni smelo podcenjevati. Treba je bilo že v kali preprečiti njihove poskuse, ker je tudi kasnejši razvoj pokazal, da se je v takih organizacijah zbrala vsa protiljudska reakcija, ki je iz razrednih razlogov prešla na pota pete kolone in zanetila med Slovenci bratomorno državljansko vojno. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji je odločno nastopilo proti takim poskusom in določilo, da lahko na slovenskem ozemlju bodoča narodna vojska »zraste samo iz slovenskih partizanskih čet in oddelkov Narodne zaščite. Vsak poskus, organizirati kakršno koli vojaško formacijo izven slovenskih partizanskih čet in oddelkov Narodne zaščite... je mujen... že v kali zadušiti, kjer koli in v kakršni koli obliki bi se pojavil.« (Vprašanje naše narodne vojske, »Osvobodilna fronta«, decembra 1941.)¹²³

Narodna zaščita je po oceni Borisa Kidriča pomenjala važno prehodno množično vojaško organizacijo, ki je postala množičen izvor za partizansko rekrutacijo,¹²⁴ in je imela svojo pomembno akcijsko vrednost v prvem letu oborožene akcije proti okupatorjem v Sloveniji.¹²⁵ Hkrati pravi on, da je ustanovitev Narodne zaščite v kali preprečila poskus plave garde.¹²⁶ Ta je hotela tudi v Sloveniji osnovati papirnato armado po vzorcu Mihailovičevega eksperimenta v Srbiji, ki je Srbe »rekrutiral« v nekakšno vojsko s tem, da jih je »včlanjeval«, ne da bi jih pošiljal v *borbo*.¹²⁷

Vendar naloga preprečevati različnim slovenskim meščanskim strankam vojaško mobilizacijo ni bila glavni razlog za ustanovitev Narodne zaščite, kakor trdi med drugim avtor omenjenega članka v sedanjem dnevniku »Delo« z naslovom »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«.¹²⁸

¹²¹ Franček Saje, Belogardizem, SKZ, Ljubljana 1952, str. 165—170.

¹²² Arhiv javnega tožilstva LRS, št. 1400.

¹²³ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 77.

¹²⁴ Glej op. 46, str. 27.

¹²⁵ Glej op. 125.

¹²⁶ Slovenski mihailovičevci.

¹²⁷ Glej op. 46, str. 27.

¹²⁸ Glej op. 120.

Po izidu 3. številke »Dela« leta 1941 se je začela na podeželju organizirati Vaška zaščita; v mestih, zlasti v Ljubljani, pa se že obstoječe borbene in sabotažne skupine organizacijsko tedaj še niso spremenile, le da so se še naprej širile in postajale večje in številnejše ter da so se začele polagoma imenovati Narodna zaščita. V praksi je kmalu po vsej Sloveniji prevladal enoten naziv Narodna zaščita za Vaško in Narodno zaščito. Ko je 17. oktobra 1941 izšel formalni odlok Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustanovitvi Narodne zaščite, je obstajala enotna organizacija s skupnim nazivom Narodna zaščita. Odlok se glasi:

»1. Za obrambo slovenskega ljudstva proti nasilju okupatorjev se osnuje v okviru Osvobodilne fronte in kot sestavni del slovenske oborožene sile — Narodna zaščita.

2. Naloga Narodne zaščite je preprečevati aretacije, rekvizicije živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje slovenskih vasi in vsa druga nasilna dejanja proti slovenskemu ljudstvu.

3. Vstopiti v Narodno zaščito je dolžnost vsakega Slovenca, ki je sposoben nositi orožje.

4. Skupine Narodne zaščite se osnujejo po vaseh in mestih, tovarnah in drugih podjetjih, na splošno povsod, kjer skupaj živi ali dela večje število Slovencev.

5. Skupine Narodne zaščite organizirajo krajevni odbori Osvobodilne fronte slovenskega naroda, imenujejo njihove poveljnike in odgovarjajo za njihovo delo.

6. Celotni zbor Narodne zaščite je podrejen Poveljstvu slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet.

7. Skupine Narodne zaščite izvršujejo svoje naloge z odločnim skupnim nastopom, po potrebi s sodelovanjem sosednjih skupin in ob podpori vsega prebivalstva. Skupine Narodne zaščite in partizanske čete, ki operirajo na njihovem področju, si morajo nuditi vzajemno pomoč.«¹²⁹

Odlok o ustanovitvi Narodne zaščite nekoliko odstopa od direktivnih člankov v 3. številki »Dela«. Tam je poleg drugih nalog poudarjena naloga: »Čiščenje slovenskih vasi in mest ovaduhov in okupatorskih lakajev.«¹³⁰ V ustanovnem odloku je govora izključno samo o obrambnem značaju te organizacije pred raznovrstnim nasiljem okupatorjev. Odlok sam na sebi zopet dokazuje, da je bila sprva Narodna zaščita mišljena kot vojaška organizacija predvsem za podeželje, ki naj bi ga pomagala hitreje vključevati v oboroženo akcijo proti okupatorju, kajti uspešno in učinkovito »preprečevati aretacije, rekvizicije živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje slovenskih vasi in vsa druga nasilna dejanja«,¹³¹ je bilo mogoče le izven okupatorskih središč. Na podeželju pa je oborožena akcija proti okupatorju konec poletja v slovenskem merilu zaostajala.¹³²

¹²⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 48.

¹³⁰ Prav tam, dok. št. 24.

¹³¹ Prav tam, dok. št. 48.

¹³² Od podeželja je bila izjema takrat ljubljanska okolica, kamniško in kranjsko okrožje. In še ta področja niso bila izrazito kmečka področja, temveč mešana delavsko-kmečka področja z delavsko večino.

Pred narodnoosvobodilnim gibanjem v Sloveniji je bila prva in glavna naloga »vršiti proti okupatorjem neizprosno oboroženo akcijo«¹³³ in »vzdržati, krepiti in razširjati ta odpor, razvijati ga v smeri vsenarodne oborožene vstaje«.¹³⁴

Do takrat sta obstajali v glavnem dve obliki oborožene akcije: *Partizansko gibanje in široka sabotažna akcija*.¹³⁵ Pod široko sabotažno akcijo misli avtor članka »Organizirajmo vaško zaščito« akcije borbenih, sabotažno-diverzantskih skupin in vse druge oblike množičnega odpora proti okupatorju in množične sabotaže. *H gornjima dvema naj bi prišla še tretja oblika oborožene akcije: Narodna zaščita, ki naj bi branila slovensko ljudstvo pred vsakim okupatorskim nasiljem*. Takšen zaključek lahko dobimo po člankih o Vaški zaščiti oziroma Narodni zaščiti v septembru in po Odloku o ustanovitvi Narodne zaščite v oktobru 1941.

Kljub takšnemu prvotnemu značaju, je v praksi od septembra 1941 naprej začela Narodna zaščita rasti iz že obstoječih borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin in vseh drugih oblik množičnega oboroženega odpora proti okupatorju, v številni množične sabotaže, o čemer smo govorili že v predhodnem poglavju. Tako se Narodna zaščita razvije v posebno vojaško organizacijo in postane poleg partizanskih enot drugi sestavni del slovenskih oboroženih sil.¹³⁶

Ce hočemo na podlagi vseh navedenih in obravnavanih dokumentov napraviti kratek zaključek o nastanku Narodne zaščite in končati polemiko proti napačnemu in nepopolnemu prikazovanju nastanka Narodne zaščite, potem lahko ugotovimo naslednje: Do septembra 1941 ni bilo niti Narodne zaščite niti Vaške zaščite; prav tako se niso nobene druge organizacijske oblike oboroženega boja proti okupatorju imenovale zaščita. Šele septembra 1941 je vodstvo CK KPS dalo pobudo za organizacijo zaščitne, obrambne vojaške organizacije, ki naj bi bila nekakšna vmesna, prehodna stopnja med različnimi množičnimi oblikami oboroženega boja proti okupatorju in partizanstvu ter bi pomagala razvijati učinkovito oboroženo akcijo proti okupatorju v Sloveniji in jo napravila množično. Tako je prišlo dne 17. oktobra 1941 še do formalnega odloka o ustanovitvi Narodne zaščite, ki se je potem jeseni 1941 in pozimi 1941/42 pospešeno organizirala v Ljubljani in na podeželju, zlasti v Ljubljanski pokrajini, in dobila v svojem razvoju dokončno obliko in značaj.

7. Razvoj Narodne zaščite v letu 1941

Narodna zaščita je šla v svojem razvoju vzporedno z nadaljnjim poletom narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in dala temu poletu tudi svoj veliki delež.

Kot podlago in jedro enot Narodne zaščite moramo najprej omeniti borbene in sabotažno-diverzantske skupine. Kjer teh ni bilo, so bile par-

¹³³ Prva temeljna točka programa OF. Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 61.

¹³⁴ Glej op. 130.

¹³⁵ Prav tam

¹³⁶ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 12.

tijske in frontne organizacije. Narodna zaščita je v svojem nastajanju organizacijsko zajela skoraj vse do tedaj že številne oblike množične oborožene akcije. Vendar kot posebna vojaška organizacija ni jemala iniciative ostalim organizacijam in pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja, v prvi vrsti ne OF, njenemu množičnemu odporu in še večjemu razmahu številnih in različnih množičnih oblik oborožene akcije proti okupatorju. To ugotovitev je treba uvodoma poudariti.

Prvi organizatorji in vojaški poveljniki enot Narodne zaščite so bili skoraj izključno partijski vojaški referenti. V mestih, zlasti v Ljubljani, se Narodna zaščita razvija na bogatih izkušnjah številnih borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin. V okolici Ljubljane, na Notranjskem, Dolenjskem, Kočevskem, v Beli krajini pa se naslanja na obstoječe partizanske enote. Vstop v organizacijo Narodne zaščite je bil sicer moralna dolžnost vsakega člana OF, ki je bil sposoben za vojsko, vendar je bil popolnoma prostovoljen. V mestih se je organizirala po teritorialnem in proizvodnem načelu, na podeželju pa samo po teritorialnem principu. V razdobju do zime 1941/42 pozna razvoj Narodne zaščite le desetine in vode, pozimi 1941/42 pa že čete in bataljone. Najhitreje in tudi najuspešneje se je razvijala Narodna zaščita v prvem letu oborožene akcije proti okupatorju in domačim izdajalcem v Ljubljani in njeni okolici. Lahko rečemo, da je Narodna zaščita v Ljubljani in njeni okolici s svojimi številnimi, napadalnimi, drznimi in učinkovitimi akcijami, kljub velikanski premoči sovražnika, s sorazmerno majhnimi izgubami postala skupno z VOS enakovredna močnemu in učinkovitemu partizanskemu odredu. Ljubljanska Narodna zaščita je kot prej borbene skupine sproti in postopoma pošiljala svoje najboljše člane v partizanske enote v okolico Ljubljane, na Notranjsko, na Dolenjsko in tudi na Gorenjsko in Štajersko. Počasneje pa se je razvijala Narodna zaščita na podeželju. Razlika med Narodno zaščito na podeželju in Narodno zaščito v Ljubljani je bila tudi ta, da je Narodna zaščita na podeželju v svoji vojaški taktiki bila sprva bolj defenzivna, bolj obrambna, to se pravi, bila je v pravem pomenu besede zaščita pred okupatorskim nasiljem. V Ljubljani pa je na podlagi izkušenj borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin imela od vsega začetka izrazito ofenzivni značaj.¹³⁷ Prav izkušnje ljubljanske Narodne zaščite so bistveno vplivale na nadaljnje oblikovanje in razvoj Narodne zaščite v Sloveniji, kar se je zgodilo šele v pozni jeseni 1941 ter pozimi 1941/42 in spomladi 1942. Ta vpliv se zlasti opaža v kasnejših direktivnih člankih o razvoju Narodne zaščite, zlasti pa v kasnejšem pravilniku o Narodni zaščiti, ki je izšel 24. januarja 1942¹³⁸ in v še kasnejšem tolmačenju tega pravilnika, ki je izšlo 23. aprila 1942.¹³⁹ Pravilnik in tolmačenje pravilnika je izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Ta dva dokumenta pomenita krepko oporo za zgodovinsko raziskavanje nadaljnjega razvoja Narodne zaščite.

Pravilnik o Narodni zaščiti je še v večji meri kakor ustanovni odlok podredil Narodno zaščito Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet.

¹³⁷ Glej op. 15, str. 25–26 rokopisa.

¹³⁸ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 12.

¹³⁹ Prav tam, dok. št. 57.

Glavno poveljstvo je imenovalo na predlog ustreznih odborov Osvobodilne fronte okrožne in rajonske poveljnike, kakor tudi poveljnike drugih manjših enot Narodne zaščite. Osnovna enota je bila po pravilniku vod z 10 do 15 možmi. V Narodno zaščito so se prostovoljno mobilizirali zavedni Slovenci od 18. do 50. leta starosti. Enote so ustanavljali: a) po tovarnah in rudnikih, v trgovskih in obrtnih podjetjih, v ustanovah, zavodih, državnih, javnih in privatnih uradih ter v višjih šolskih zavodih; b) po mestnih okrajih, t. j. po uličnem sistemu; c) po vaseh in naseljih.

Pravilnik določa sodelovanje v osvobodilnem boju slovenskega naroda kot glavno nalogo Narodne zaščite. Na prvem mestu borbenih oblik je bila sabotaza in diverzija, potem zaščita pred vsakim nasiljem okupatorja, napadi na okupatorjevo vojsko in uničevanje njene žive sile, dalje vsestranska pomoč partizanskim četam in sodelovanje z njimi v skupnih akcijah ter dopolnjevanje partizanskih vrst z borci iz vrst Narodne zaščite.

Pravilnik naroča Narodni zaščiti tudi nalogo, da zaščiti slovensko prebivalstvo pred domačimi izsiljevalci, tatovi in roparji. To je prva dokumentarna sled kasnejšega razvoja Narodne zaščite v bodoči izvršni organ nove revolucionarne ljudske oblasti.

Po tem pravilniku se v enote Narodne zaščite uvaja vojaška disciplina in Glavno poveljstvo podeljuje poveljujočim organom Narodne zaščite potrebno disciplinsko oblast.

V pravilniku je važno določilo, da morajo biti enote Narodne zaščite pripravljene, *da se na poziv v celoti priključijo partizanskim četam.*¹⁴⁰

Čeprav v tem pravilniku ni predpisa, da morajo člani Narodne zaščite obvezno priseči, se je v praksi taka prisega kmalu uvedla. Kasnejše tolmačenje pravilnika o Narodni zaščiti predpisuje obvezno prisego. Iz ohranjenih dokumentov sta znani dve prisegi: partizanska¹⁴¹ in Narodne zaščite;¹⁴² iz ustnih virov so nam znane tudi prisege članov organizacije Osvobodilne fronte, mladine in drugih, ki so nastale spontano ali na pobudo lokalnih vodstev narodnoosvobodilnega gibanja.¹⁴³ Besedilo partizanske prisege je zelo staro in izvira iz srede julija 1941.¹⁴⁴ Predpisuje ga eden izmed členov partizanskega zakona. Ščasoma je osnovni tekst dobil nekoliko drugače z manjšimi spremembami, katere pa temeljnega besedila zaprisege ustrezno partizanskega zakona bistveno niso nikoli spremenile. Teksti vseh ostalih priseg, ki jih poznamo iz ohranjenih dokumentov in ostalih virov, se naslanjajo na prvotni tekst partizanske prisege. Poznamo nekaj drugače priseg Narodne zaščite. Ena od teh se glasi:

»Jaz, vojak osvobodilne ljudske vojske slovenskega naroda, ki se ob boku delavsko-kmečke armade Sovjetske zveze ter vseh ostalih za svobodo

¹⁴⁰ Prav tam, dok. št. 12.

¹⁴¹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 5.

¹⁴² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 57, str. 146; Matija Maležič, Poročilo na konferenci OK KIPS za Ljubljano leta 1948, str. 18.

¹⁴³ Tone Šušteršič, ustni vir.

¹⁴⁴ Glej op. 141.

se borečih narodov borim za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda, za mir in bratstvo med narodi ter za srečno bodočnost delovnega ljudstva,
p r i s e g a m

pred svojim narodom in svojimi bojnimi tovariši, da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom, da ne bom zapustil vrst slovenske osvobodilne vojske, v katero sem prostovoljno in zavestno vstopil in ne bom odnehal v boju do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikih osvobodilnih ciljev slovenskega naroda in delovnega ljudstva. Prisegam, da v boju za te velike osvobodilne cilje ne bom štedil svojih sil in da se ne bom ustrašil žrtev in težav ter da bom, če bo to potrebno, žrtvoval za svoj narod tudi svoje življenje. Smrt fašizmu — svobodo narodu!¹⁴⁵

Ta tekst je podoben partizanski prisegi. Z gotovostjo lahko trdimo, da je bila zelo razširjena tudi inačica, ki je vsebovala še stavek, da bo vsak član Narodne zaščite, kadar bo to potrebno, na poziv poveljstva vstopil v partizansko enoto.¹⁴⁶ To organizirano in disciplinirano prehajanje iz enot Narodne zaščite v partizanske enote se je pozimi 1941/42 vedno v večjem obsegu tudi dejansko dogajalo. Da se je morala omenjena klavzula vključiti v kasnejše ustaljeno besedilo prisege Narodne zaščite, govori tudi 11. člen pravilnika o Narodni zaščiti.¹⁴⁷ Vsekakor so narodni zaščitniki prisegali po posebnem besedilu, ne pa po partizanskem tekstu prisege, kakor to predpostavlja dr. Metod Mikuž v svojem sestavku »Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije«.¹⁴⁸ Pravilnik o Narodni zaščiti z dne 24. januarja 1942 je važen dokument o dotakratnem vojaškem razvoju Narodne zaščite, ki je postajala že čvrsta vojaška organizacija.

Naredba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 23. aprila 1942 o tolmačenju pravilnika z dne 24. januarja 1942,¹⁴⁹ nam v nadaljnji meri potrjuje to dozorevanje Narodne zaščite v čvrsto in disciplinirano vojaško organizacijo, od katere so njene boljše enote postajale vojaško enakovredne takratnim partizanskim enotam, v kolikor se sproti niso že pridruževale v celoti ali delno partizanskim enotam.

Kakor pravilnik tako tudi njegovo tolmačenje ni samo neko papirnatu predpisovanje, marveč se oba akta naslanjata na pozitivne in bogate izkušnje praktičnega razvoja oborožene akcije v Sloveniji in skušata dati temu razvoju še večjo organiziranost, množičnost in učinkovitost. Zato izražata ta dva dokumenta v veliki meri že tisto stopnjo razvoja Narodne zaščite, do katere se je razvila vsaj na nekaterih področjih, zlasti v Ljubljani in ljubljanski okolici ter na Dolenjskem in Notranjskem.

Iz uvoda v tolmačenju pravilnika dobimo zelo jasno in zgoščeno podan namen in vlogo Narodne zaščite. »Namen organizacije Narodne zaščite« govori 1. člen tolmačenja, »je, da se v tej obliki izvrši *vsenarodna mobilizacija vseh sil*, ki so na kakršen koli način sposobne nanesti vojaške udarce

¹⁴⁵ Arhiv IZDG, fasc. G 530/IV/2.

¹⁴⁶ Glej opombo 142.

¹⁴⁷ Glej op. 138.

¹⁴⁸ Glej op. 96, str. 7 rokopisa.

¹⁴⁹ Glej op. 139.

okupatorski vojaški sili ali njegovemu aparatu oblasti na naši zemlji... *Narodna zaščita... naj usposobi slovenske ljudske množice za oborožen odpor... Narodna zaščita mora slehernega slovenskega človeka vključiti v vsenarodno fronto oboroženega odpora... Narodna zaščita mora biti ne-usahljiv izvor najboljših kadrov za naše partizanske čete.*» (Podčrtal D. B.)¹⁵⁰

V prvem členu je zopet poudarjena naloga, da mora Narodna zaščita iz slovenskih mest in vasi iztrebiti izdajalstvo in vse tisto, na kar se sovražnik naslanja.¹⁵¹ To malogo je svoj čas izredno poudaril direktivni članek »Organizirajmo Vaško zaščito«,¹⁵² odllok o ustanovitvi Narodne zaščite je pa sploh ne omenja. Skoraj istočasno z NZ je bila ustanovljena tudi Varnostna in obveščevalna služba; boj proti izdajalstvu je spadal v njeno področje. Verjetno je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja skušalo imeti to dejavnost zaradi delikatnosti tesno pod neposrednim svojim nadzorstvom. Ker pa se VOS kot posebna organizacija ni tako hitro formirala na podeželju kakor se je v Ljubljani, je Narodni zaščiti zopet pripadla omenjena naloga.

Ker so v praksi žene že zdavnaj prostovoljno vstopale v enote Narodne zaščite in se z ramo ob rami borile s svojimi moškimi tovariši, potrjuje tolmačenje pravilnika tako stanje in pravi, da postane lahko član Narodne zaščite vsakdo, bodisi moškega ali ženskega spola. Poveljstva Narodne zaščite so dolžna mobilizirati v Narodno zaščito vse moške in ženske, ki so sposobni za kakršno koli obliko oboroženega boja proti okupatorju. Po tem pravilniku prehajajo oddelki Narodne zaščite deloma in prehodno tudi pod poveljstvo lokalnih partizanskih štabov. Še preden je izšlo tolmačenje pravilnika o Narodni zaščiti, so enote Narodne zaščite imele poleg vodov in čet tudi bataljone. Po tolmačenju Pravilnika se pridruži tem enotam še odred. Poleg oboroženih oddelkov je imela NZ tudi neoborožene oddelke oziroma slabše oborožene pomožne oddelke; ta razdelitev se je pričemjala že od voda navzgor. Oboroženi oddelki so se imenovali *borbeni oddelki Narodne zaščite*, ostali pa *pomožni oddelki Narodne zaščite*.

Naloge oboroženih oddelkov Narodne zaščite so bile: zadajati sovražniku udarce vojaškega značaja, to je izvrševati diverzantske in sabotažne akcije, uničevati njegovo živo silo; ščititi prebivalstvo pred okupatorskim nasiljem, sodelovati in pomagati partizanom ter najboljše borce pošiljati v partizanske enote. Borbene enote Narodne zaščite so morale biti stalno pripravljene, da se v celoti pridružijo partizanskim enotam. Sistematično so morali osvajati orožje iz sovražnikovih rok in ga nabavljati, iskati skrito orožje, na podeželju pa organizirati patroljiranje podnevi in ponoči, da so tako sovražniku onemogočali ali otežkočali gibanje v manjših oddelkih. Te patrolje so morale aretirati vsakega, ki se ni mogel izkazati s pravilno izstavljenimi dokumenti partizanskih vojaških oblasti ali Narodne zaščite. S tem je kot odgovor na okupatorjevo policijsko uro Narodna zaščita uvedla partizansko policijsko uro za okupatorja. Marsikje si okupator zaradi tega ni upal pošiljati nočnih patrolj.¹⁵³

¹⁵⁰ Prav tam.

¹⁵¹ Prav tam.

¹⁵² Glej op. 130.

¹⁵³ Glej op. 139.

Pomožni oddelki, kakor so se že izoblikovali v praksi in po tolmačenju pravilnika o Narodni zaščiti, so imeli naslednje naloge: opravljati so morali kurirsko službo, organizirati splošni promet, prenos in prevoz raznovrstnega blaga, organizirati potovanja partizanskih in političnih funkcionarjev ter kurirjev, mobilizirati prometna sredstva, organizirati obveščevalno službo, izvrševati likvidacije sovražnih agentov in izdajalcev, organizirati pomožno patroljno službo, izvajati kontrolo nad gibanjem tujcev, razoroževati posamezne okupatorjeve oborožence in vse tiste, ki se niso mogli izkazati, da so v službi osvobodilne borbe slovenskega naroda, organizirati sanitetno službo in posebne pionirske oddelke za rušenje cest, mostov in železnic, postavljati pregrade (zaseke, jarke in druge ovire), organizirati hitro gospodarsko in moralno pomoč prebivalstvu, ki je trpelo pod nasiljem okupatorja, organizirati nabiranje orožja, eksploziva, municije in drugega vojaškega materiala, izdelovati orožje kakor tudi pomožno orožje, razstrelivo ter sabotажne in diverzantske pripomočke, pripravljati in izvajati vojaške strokovne tečaje, organizirati prehrano za partizanske oddelke Narodne zaščite in ustvarjati primerne rezerve in skladišča.¹⁵⁴

Na osnovi tolmačenja pravilnika, je bila v Narodno zaščito uvedena enaka vojaška disciplina, kot je vladala v partizanskih enotah. Sedaj je moral biti vsak član Narodne zaščite obvezno zaprisežen, dezertiranje ali izdajstvo se je po tolmačenju pravilnika najstrožje kaznovalo. Štabi enot Narodne zaščite so bili sedaj podobno organizirani kot štabi partizanskih enot. Imeli so poveljnika, namestnika poveljnika, političnega komisarja, namestnika političnega komisarja, poleg tega so imeli še kurirsko, intendantno, sanitetno in drugo štabno službo. Zanimivo je tolmačenje pravilnika, da naj moštvo voda voli komandirja in namestnika komandirja voda, ki je postal osnovna organizacijska enota Narodne zaščite. Drugi poveljniški kader Narodne zaščite je imenovalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ali so ga imenovali višji štabi Narodne zaščite. Politične komisarje enot Narodne zaščite so postavljali podobno kakor vojaški poveljniški kader samo po predhodnem sporazumu z ustreznimi odbori Osvobodilne fronte.¹⁵⁵

Narodna zaščita ni nikoli imela svojega glavnega poveljstva, kakor trdi Janez Komar v svojem sestavku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«.¹⁵⁶

»Narodna zaščita je samo del slovenske narodnoosvobodilne vojske, kakor so njen del tudi partizanske čete,« pravi Glavno poveljstvo partizanskih čet v svoji naredbi o tolmačenju pravilnika Narodne zaščite.¹⁵⁷ In to je popolnoma točno. V prvem letu oborožene akcije proti okupatorju je bila Narodna zaščita v vseh svojih pestrih in množičnih oblikah oboroženega boja proti okupatorju in domačim izdajalcem, lahko rečemo, skoraj enakoverden vojaški činitelj takratnim partizanskim oddelkom. Lahko bi kdo to trditev napačno razumel. V organiziranju Narodne zaščite vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ni hotelo ustvariti neke partizanskim enotam vzporedne vojaške organizacije na nižjem nivoju, ki bi vodila milejše

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Glej op. 120.

¹⁵⁷ Glej op. 139.

ali lažje oblike oborožene borbe z okupatorjem. Nasprotno. Zato, da se oborožena borba zaostri, da ta borba zajame še širše množice, da se okrepi samo partizanstvo, da se pripravijo vsi pogoji za splošno oboroženo ljudsko vstajo, in samo zato je bila ustanovljena in v nadaljnjem razvoju izoblikovana posebna vojaška organizacija — Narodna zaščita. Od vsega začetka so razvoj oddelkov Narodne zaščite usmerjali na spajanje s partizanskimi oddelki v enotne oddelke slovenske narodnoosvobodilne vojske. Ta glavni namen in končni cilj organiziranja in razvoja Narodne zaščite podčrtava tudi 20. člen Uredbe o tolmačenju pravilnika o Narodni zaščiti, ki pravi:

»Zato je treba vedno stremeti za tem, da čim več zaščitnikov čim prej preide v partizanske oddelke. Vsako zadrževanje tega procesa bi predstavljalo največjo škodo osvobodilni stvari slovenskega naroda. Poveljstva morajo zlasti stremeti za tem, da se posebno *borbeni oddelki Narodne zaščite čim bolj izenačijo s partizanskimi oddelki.*« (Podčrtal D. B.)¹⁵⁸

Narodna zaščita se je razvijala v to smer. Ves kasnejši razvoj je to dovolj prepričevalno dokazal. Glede na nadaljnji potek, ki ga je moralo napraviti partizanstvo, je Narodna zaščita postala res »rezervna armada partizanov«¹⁵⁹ in je spomladi leta 1942 podesetorila uspehe oborožene akcije slovenskega naroda proti okupatorjem in domačim izdajalcem.

Kljub jasni usmeritvi nadaljnjega razvoja Narodne zaščite, da utrdi partizanstvo, je ne smemo v prvem letu oboroženega boja proti okupatorju razlagati kot organizacijo, ki je podrejena partizanstvu ali ki tvori zaledno vojsko partizanov. V prvem letu NOB ne smemo podcenjevati oborožene akcije samih oddelkov Narodne zaščite, ki jih je izvajala brez neposrednega sodelovanja s partizani. V zaledno vojsko im istočasno v pomožne zaledne enote se je Narodna zaščita spremenila šele spomladi leta 1942 na osvobojenem ozemlju, ko so se partizanske enote okrepile z najboljšimi borci iz oddelkov Narodne zaščite in celimi njenimi enotami. Do takrat pa so bile partizanske enote prav tako zaledne, če je ta pojem sploh uporaben, kakor so bile zaledne borbene enote Narodne zaščite ali Varnostna in obveščevalna služba Osvobodilne fronte. Saj pravega zaledja ni bilo, kakor tudi ni bilo prave frontne linije. Slovenija je bila na gosto posuta z okupatorskimi vojaškimi in policijskimi postojankami. Sovražnik bi želel imeti jasnejšo fronto v boju proti osvobodilnim silam slovenskega naroda. Velika prednost teh osvobodilnih sil v svoji oboroženi akciji proti okupatorju v Sloveniji je bila prav ta, da sovražniku ni nudila jasne in odkrite vojaške fronte, ker bi jo le-ta s svojo vojaško premočjo enostavno zmlél. Zato imenovati Narodno zaščito kot zaledno vojsko v prvem letu oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji ni pravilno. Kot tako jo nekateri zgodovinarji, med drugim tudi Janez Komar v svojem članku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«,¹⁶⁰ napačno prikazujejo.

Zato v tem razdobju Narodna zaščita ni zaledna vojaška organizacija, ni pomožna vojaška organizacija, ni rezerva, temveč »*vsenarodna oborožena*

¹⁵⁸ Prav tam.

¹⁵⁹ »Osvobodilna fronta«, št. 2, december 1941, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 72.

¹⁶⁰ Glej op. 120.

organizacija«,¹⁶¹ je organizacija »vsenarodne mobilizacije«,¹⁶² je nadaljnja stopnja »vojaške organiziranosti slovenskega naroda«¹⁶³ in »vsenarodna fronta oboroženega odpora«,¹⁶⁴ je nadalje »neusahljiv izvor najboljših partizanskih kadrov«,¹⁶⁵ predstavlja nadaljnji razvoj »vojaške akcije«¹⁶⁶ in končno »je samo del slovenske narodnoosvobodilne vojske, kot so njen sestavni del tudi partizanske čete«. ¹⁶⁷ Tako govorijo akcijska gesla Komunistične stranke Slovenije in Osvobodilne fronte v razdobju od jeseni 1941. do spomladi 1942. leta. Da je imela res tak značaj, je potrdila sama organizacija Narodne zaščite v vsem svojem konkretnem nadaljnjem razvoju in v vseh svojih konkretnih oboroženih akcijah proti okupatorju. Od jeseni 1941 do spomladi 1942 skoraj ni odloka, naredbe, poročila ali članka, iz katerih se ne bi zrcalila pomembna vloga Narodne zaščite.¹⁶⁸

Decembra 1941 so izključni nosilci oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji slovenske partizanske čete in z njimi tesno povezana slovenska Narodna zaščita, »ki je svoje korenine pognala že povsod po terenu in ki poleg svoje trenutne akcijske vrednosti predstavlja edino jamstvo za uspešno mobilizacijo vsega za orožje sposobnega ljudstva« (podčrtal D. B.),¹⁶⁹ kakor ugotavlja avtor članka »Vprašanje naše narodne vojske« v decembrski številki lista »Osvobodilna fronta«. ¹⁷⁰ Slovenska narodna vojska je rasla izključno le iz slovenskih partizanskih čet in iz Narodne zaščite.¹⁷¹ Ta specifična razvojna pot slovenske narodne vojske je našla odraz v deveti temeljni točki programa Osvobodilne fronte in se glasi:¹⁷²

»9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci.«¹⁷³

V tem se zrcali ena izmed značilnosti slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja in zlasti razvoja njegove vojske. Slovenska narodna vojska je bila v prvem letu boja proti okupatorju sestavljena iz dveh vej: iz slovenskih partizanskih čet in iz enot Narodne zaščite. Tega v nobeni drugi pokrajini

¹⁶¹ Glej op. 159.

¹⁶² Glej op. 159.

¹⁶³ Glej op. 159.

¹⁶⁴ Glej op. 159.

¹⁶⁵ Prav tam.

¹⁶⁶ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 65.

¹⁶⁷ Glej op. 159.

¹⁶⁸ Navajam naslednje vire: Proglas IO OF dne 1. novembra 1941, objavljen v Slovenskem poročevalcu, št. 23 za 1941. leto. Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 59. Navodilo IO OF z dne 24. januarja 1942 o borbi proti belogardiističnemu tisku, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 11. Odlok IO OF z dne 3. aprila 1942 o razlastitvi tujih veleposestev v povračilo škode, ki jo je povzročil okupator, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 40. Naredba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o reorganizaciji partizanskih čet v odrede in grupe odredov, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 42. Članek v »Osvobodilni fronti« decembra 1941, Dogradimo Narodno zaščito, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 77.

¹⁶⁹ Ta akcijska vrednost se stopnjuje do spomladi 1942.

¹⁷⁰ Glej op. 123.

¹⁷¹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 9.

¹⁷² Zadnji dve točki sta bili sprejeti pred novim letom 1942 in objavil jih je prvič Slovenski poročevalec v številki 1 dne 6. januarja 1942.

¹⁷³ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 61.

Jugoslavije ni bilo. Narodna zaščita je postala idealna vmesna stopnja med množičnimi oblikami oboroženega boja in partizanstvom. V njenem okviru se je izvršila vojaška mobilizacija in vojaška vzgoja Slovencev, kajti najboljša šola je bila takojšnja ofenzivna akcija proti okupatorju.¹⁷⁴ Iz dokumentov tudi vidimo, kako je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja načrtno in preudarno organiziralo Narodno zaščito, od pobude za njeno ustanovitev do njenega nadaljnjega razvoja in oblikovanja. Nobenega dvoma ni, da so pri njenem oblikovanju sodelovale s svojo ustvarjalno iniciativo tudi revolucionarne množice.

Kakor se v jugoslovanskem zgodovinopisju največkrat nepravilno prikazuje nastanek Osvobodilne fronte in zlasti podcenjuje njena bistvena vloga v razvoju vsenarodnega oboroženega upora v Sloveniji, tako se največkrat nepravilno prikazuje in ocenjuje tudi nastanek in vloga Narodne zaščite v tem boju, zlasti v prvem letu oborožene akcije.

Nastanek Narodne zaščite in njeno nadaljnje oblikovanje je bilo v predhodnih poglavjih dovolj osvetljeno. Na podlagi vseh do sedaj omenjenih in komentiranih dokumentov lahko jasno vidimo, da Narodna zaščita v Sloveniji ni nek spontan pojav niti rezultat spontanega oboroženega boja lokalnega in kmečkega značaja,¹⁷⁵ kakor to trdi večina jugoslovanskih zgodovinopiscev, v kolikor sploh omenjajo Narodno zaščito. »Sleherni pojav odpora in sama vstaja (v Sloveniji, op. D. B.) je izključno rezultat politično mobilizacijskih in organizacijskih naporov Partije in Osvobodilne fronte.«¹⁷⁶

¹⁷⁴ Glej op. 123.

¹⁷⁵ Glej op. 6, str. 68.

¹⁷⁶ Miha Marinko, Ob 20-letnici Osvobodilne fronte Slovenije, Delo, 27. aprila 1961.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ В СЛОВЕНИИ В 1941 ГОДУ, СОЗДАНИЕ И РОЛЬ НАРОДНОЙ ЗАЩИТЫ

(Краткое содержание)

Своеобразное соединение освободительной борьбы против немецких, итальянских и других оккупантов с борьбой против отжившего капиталистического порядка и за создание новой власти трудящихся наложило отпечаток на народную революцию в Югославии, составной частью которой являлось и освободительное движение в Словении. По этой причине революционная борьба широчайших масс изобиловала таким богатством форм и методов, что мы вправе говорить о значительном вкладе народов Югославии во главе с их рабочим классом в сокровищницу опыта международного рабочего движения. Это богатство форм революционного развития возросло еще в силу существования различных национальностей и различия в экономическом и культурном уровне отдельных областей старой Югославии.

Хотя мы постоянно указываем на новые и разнообразные формы и пути нашей революции, подчас допускаем схематический подход к отдельным событиям и вопросам. Бывает, что некоторые общие черты развития революции в масштабе всей земли объявляем единственными и обязательными для каждой области, каждой отдельной нации.

Это в частности допускается по отношению к Словении. Так например недооценивается роль Освободительного фронта словенского народа; подобного политического явления в других областях не было. Кроме партизанской армии и всеобщего народного восстания не признается важность других видов вооруженной борьбы, а такие виды борьбы мы имели в Словении. Недостаточно глубоко и отчасти неверно показывается величественная борьба столицы Словении, города Любляны. Недостаточно и ошибочно оценивается роль Народной защиты — военной организации народного ополчения, существовавшей наряду с партизанскими отрядами только в Словении.

Автор подробно разбирает объективные и субъективные условия в Словении в 1941 году, как те которые способствовали началу и развертыванию вооруженного восстания против фашистских оккупантов, так и другие, которые тормозили эту борьбу.

Одним из решающих субъективных факторов являлась Коммунистическая партия Словении, политическая линия которой всем народом признавалась правильной, которая в течение двух десятилетий подпольной работы приобрела опыт и авторитет у трудящихся, которая сплотила рабочий класс в единственном фронте, которая за время крушения монархической Югославии в апреле 1941 г. призвала к отпору, а после нападения фашистской Германии на Советский Союз к вооруженному восстанию. Она была единственной политической партией, вопреки оккупации в целости сохранившей свои организации, свой аппарат, свое испытанное руководство и насчитывавшей 1200 членов, закаленных борцов. Эта партия превратилась в воюющую партию, она использовала уроки прошлого, в том числе уроки русского рабочего класса, ею печатались статьи Ленина „Революционная армия и революционное правительство“ и „Задачи отрядов революционной армии“ — но одновременно находила и поддерживала новые формы революционного развития.

В числе отрицательных условий автор показывает обстановку, сложившуюся в начале оккупации Словении: наличие трех оккупационных властей, разделение Словении на три весьма отличные зоны оккупации, начальный успех гитлеровской социальной и политической демагогии (так например немцы конфисковали словенский капитал и из него образовали фонд для укрепления немецкой нации, они успели в мае 1941 г. от 95 до 97 процентов словенского населения после угодной их расистской оценки вписать в свои организации и создать в нижней Штирии вооруженную формуацию, похожую на СА в Германии, насчитывавшую в сентябре 1941 г. 84 700 человек, в основном словенцев). Одновременно немецкие фашисты выселяли неугодных им лиц и угрожали населению массовым переселением; жестоким террором они обрушивались на каждое явление сопротивления.

Большим и существенным препятствием явилось также наличие мощных вооруженных сил оккупантов. Так например Италия на 1 марта 1942 г. держала 50 769 солдат и офицеров армии только в Люблянской провинции с населением в 336 279 человек; кроме того она содержала еще многочисленную полицию. Подобно было в немецкой зоне оккупации.

Эти и другие условия объясняют, почему в Словении восстание не возникло стихийно. Вооруженная борьба явилась результатом огромной и основательной политической, пропагандистской и организационной работы. Движущей силой были организации и комитеты КП Словении.

Одной из решающих задач Партии представляло создание единства словенского народа на базе вооруженного отпора оккупантам. Это осуществилось в Освободительном фронте (ОФ), этой специфической форме освободительного движения в Словении. В ОФ сплотившись все сознательные и честные словенцы, в том числе прогрессивные и оппозиционные группы буржуазных и мелкобуржуазных слоев. Домашняя предательская буржуазия была полностью изолированной. Все буржуазные политические партии и группировки были разоблачены и впоследствии разгромлены.

Нужны были поистине гигантские усилия, чтобы большинство нации повести на всеобщий отпор и восстание. Нужно было побороть также распространенное мнение о том, что вооруженная борьба малого народа словенцев — немногим больше миллиона — против 150-миллионного грозного противника, не знавшего до тех пор поражений, является сумасшествием. Здесь большую роль сыграла политика ОФ о необходимости для словенского народа опереться на могучий Советский Союз, вера в которого была неиссякаемой вопреки первоначальным неудачам его армии, на борьбу других югославских народов.

В Словении возникли следующие основные виды вооруженной борьбы против оккупантов:

а) партизанская война; в 1941 году было создано свыше 30 отрядов, объединившихся летом и осенью в батальоны под единым Главным командованием словенских партизанских отрядов, созданным 22 июня;

б) широчайший саботаж; мелкими группами, число которых уже летом перешагнуло 150, ежедневно в самом логове оккупантов, в частности в Любляне, производился саботаж на транспорте, на заводах, на объектах связи и линиях электропередачи, организовались вооруженные нападения на поезда, автоколонны и казармы, устраивались разоружения патрулей и отдельных солдат оккупационной армии итд.;

в) действия Народной защиты, чтобы оборонять население от террора фашистов.

Автор описывает основные черты партизанской войны. Первые отряды от самого начала выбрали свои базы в лесистых горах, но вследствие весьма развитых железных и шоссейных дорог были потоянно досягаемы для внезапных враждебных атак и окружений. Хотя им и удалось поднять целые округа на восстание, они в 1941 году еще не могли отвоевать у оккупантов большой освобожденной территории.

Перечисление множества действий саботажно-диверсионных групп, проявивших богатую изобретательность, рисует широкое полотно разгорающегося и не прерывающегося сражения внутри оккупационных центров. В этом одна из особенностей освободительной борьбы в Словении. Оккупанты чувствовали себя как в осажденной крепости. Из этих групп вербовались бойцы для партизанских отрядов. Из них впоследствии в Любляне образовалась Народная защита, получившая распространение по всей Словении.

Народная защита — также одна из особенностей освободительной борьбы в Словении — возникла в сентябре 1941 г. по инициативе ЦК КП Словении. Позже, 17 октября 1941 г. вышел указ Исполнительного комитета ОФ и Главного командования словенских партизанских отрядов о создании Народной защиты (НЗ). Для развития НЗ были важными также статут Народной защиты, опубликованный 24 января 1942 г. и толкование статута, последовавшее 23 апреля 1942 г.

Народная защита была создана — как говорится в указе — „для защиты словенских трудящихся от террора оккупантов“. Она была своеобразным народным ополчением. Ее основной задачей было предотвращать акты насилия со стороны фашистских оккупантов, как то аресты граждан, конфискацию продовольствия и скота, переселение словенцев и поселение немцев на отнятые земли, сжигание словенских деревень. В обязанность НЗ добавочно входило какже наказание и ликвидация предателей и осведомителей. В Народную защиту принимались словенцы в возрасте от 18 до 50 лет мужского и женского пола. Ее части создавались: а) на заводах и шахтах, в торговых и ремесленных предприятиях, в конторах и высших учебных заведениях; б) по городским кварталам; в) по деревням и прочим населенным пунктам. Их создавали местные комитеты ОФ, которые назначали командный состав, за исключением командиров отделений, которых выбирал состав отделения. Отделения насчитывали 10-15 бойцов и являлись основной ячейкой НЗ. Они объединялись в отряды и батальоны. Весь личный состав НЗ подчинялся Главному командованию СПО. Части НЗ должны были выступать по мере надобности, совместно при поддержке населения, а в случае необходимости совместно с партизанскими отрядами. Части НЗ могли быть целиком включены в партизанские отряды. Для из личного состава была обязательна клятва и все постановления основного партизанского устава от июля 1941 года. Позже на части НЗ была возложена также защита населения от вымогателей, воров и грабителей,

чем Народная защита получила задачи будущего исполнительного органа новой революционной народной власти.

Народная защита была военной организацией народного ополчения, промежуточной между многочисленными или отдельными бойцами, выполнявшими в массовом количестве саботажные и другие вооруженные действия, и партизанским войском. Задуманная сперва как оборонительная организация, Народная защита в жизни, на практике приняла на себя также наступательные операции, что подняло ее значение как военной организации. Ее боевые действия подчас ставили ее на уровень, равнозначный партизанским вооруженным силам. Девятый пункт основной программы ОФ, принятый накануне нового года 1942, определяет место НЗ следующим образом: „Народная армия на словенской земле вырастает из Словенских народно-освободительных партизанских отрядов и из Народной защиты, куда призываются все сознательные словенцы“. В рамках НЗ осуществлялась военная мобилизация словенцев и их военное воспитание.

НЗ имела в своем составе боевые и вспомогательные отделения. Боевые отделения выполняли прежде всего военные задачи, саботажные и диверсионные действия, отражали вылазки врага из его баз и атаковали его внутри этих баз. В деревнях они держали днем и ночью караульную службу, вследствие чего оккупационные власти во многих местах не решались на посылку ночных патрулей. Вспомогательные отделения выполняли курьерские обязанности, сбор оружия, санитарного и другого снаряжения и продовольствия и их транспортировку, предоставляли населению хозяйственное и иное содействие итд.

Отделения Народной защиты в Любляне отличались наступательными операциями. Последнее было одним из многочисленных проявлений того неоспоримого факта, что ОФ во втором полугодии 1941 стал в Любляне „государством в государстве“.

Когда весной 1942 года была создана первая словенская освобожденная территория, Народная защита на этой территории получила характер тыловой военной организации.